

2

Att förnya kulturarvet

Peter Aronsson

Vad har åstadkommit under projektet *Agenda kulturarvs* första år? Vilka möjligheter ligger i arbetets fortsättning, då siktet är inställt på kommunikation med samhället på bred front och utformandet av en samlade och mobiliserande handlingsplan?

För denna artikel har jag använt mig av det skriftliga material som tillkommit inom ramen för projektet fram till och med mitten av oktober 2002 i syfte att planera, inspirera och dokumentera seminarier, utföra omvärldsanalyser och undersöka hur medborgarna använder kulturarvet. Det handlar alltså inte här om olika aktörers inställning till projektet eller projektets tillkomsthistoria, utan att analysera det material som i princip är tillgängligt för alla intresserade deltagare och iakttagare. En stor del finns också tillgängligt via hemsidan: www.agendakulturarv.se. Parallellt med översikten över *Agenda kulturarv*, som i huvudsak följer projektets utveckling kronologiskt, gör jag kommentarer utifrån mitt perspektiv som forskare inom området Kulturarv och historiebruk.

Riksantikvarieämbetet (RAÄ), Länsmuseernas samarbetsråd och länsstyrelserna är initiativtagare till projektet och disponerar för projektet 10 miljoner under ett par år. Fler organisationer, med varierande anknytningsgrad eller medlemskap i en referensgrupp, ingår i projektplanen: Kulturrådet (adjungerad), Kommunförbundet (adjungerad), Hembygdsförbundet, Svenskt Näringsliv, Skolverket m fl. Alla har ännu inte integrerats i arbetet till fullo. Det material som hittills inkommit håller sig väl samlat kring de tre initiativtagande organisationernas verksamhet och de övriga ses som samarbetspartners eller delar av/representanter för det omgivande samhället.

Möjligheter och hot

I projektplanen för *Agenda kulturarv* identifieras ett problem med att synliggöra kulturarvets potential. Trots begreppets stigande, uppenbara och uttryckliga närvaro i de kulturpolitiska målen tycks dess samhälleliga genomslagskraft ännu vara liten. Svårigheten att omsätta vittsyftande mål till reell handling rymmer både hot och möjligheter. Orsaken till problemen finner man i avsaknaden av en "visionär diskussion hur man kan bidra till att berika medborgarnas tillvaro och till att forma det goda samhället". Utformandet av en framtidsstrategi anses kräva en samhällelig och vetenskaplig omvärldsanalys. De politiska målen cirklar kring de i samtiden dominerande demokratifrågorna, globaliseringen, ett mångkulturellt samhälle och en hållbar utveckling.

Omvärldsanalys och självvärdering dominerar den första fasen av *Agenda kulturarv*. Det är denna fas i projektet som är aktuell för granskning och tolkning här i denna artikel. Den efterföljande fasen, fas 2, heter "Kulturarvets betydelse i samhället". Det framtagna materialet ska då tolkas och slutsatser ska dras för kulturmiljövården. I dialog med andra ska man diskutera myndigheternas roll och formulera skriftliga strategier. Fas 3 leder under 2003 fram till en programförklaring och året därpå genomförs implementeringen: spridning av visioner och strategier till ord och handling.

Vid upptaktsseminariet i april 2001 och de nationella seminarierna i november 2002 användes både "inspirationsföreläsningar" i plenum och arbetsgrupper, i vilka deltagarna gavs tillfälle att bearbeta en rad frågeställningar. Bägge dokumenterades mer eller mindre utförligt. Till de nationella seminarierna i november fanns en skrift med ringpärmar som lovar mer material att foga in i samlingen.

I föreläsningar och skrifter historiseras kulturarvspraktikerna, deras politiska och kulturella sammanhang lyfts fram och görs därmed tillgängliga för reflektion. Den samtida – och framtida – utmaningen är den gåckande gestalt som de söker ringa in för att ge tanke- och handlingsriktning.

Ett samlat intryck av materialet är att kulturarvet inte längre äger någon självklar legitimitet. Kulturarvsinstitutionerna bjuder in, ja påbjuder, reflektion kring verksamhetens grundvalar på ett sätt som tidigare varit sällsynt, och som tyder på en djupgående värdekris.

Gruppdiskussionerna vid upptaktsseminariet i april 2001 arbetade med en rad förändringsteman som angav viktiga fördjupningspunkter för att nå projektets syfte och konkretiseras via det fortsatta regionala arbetet:

1. Från bevarande till brukande.
2. Från restriktions- till attraktionsplanering.
3. Från reaktiv till preaktiv kulturmiljövård.

De väl motiverade diskussionsteman är inte helt lätta att följa hela vägen från allmän problematisering till konsekvenser för det egna konkreta arbetet. Föga (dokumenterad) diskussion följde på de svåra frågorna om svarens konsekvenser för det konkreta arbetet. Inga diskussioner kom upp om den egna "företagskulturen", detta trots konstaterandet av trög reaktionsförmåga och bristande kommunikation utåt. Samverkan med ideella sektorn diskuterades inte heller och den kommersiella sidan av verksamheten var helt frånvarande.

Omvärldsanalys och självreflektion

Arbetsprocessen hos RAÄ tar en tydlig utgångspunkt i de politiska målen som utvecklas i omvärldsanalysen och dessa fungerar strukturerande på diskussionerna kring verksamhetens önskvärda inriktning:

1. Ett gränslösare samhälle.
2. Demokratisering, delaktighet och tillgänglighet.
3. Mot en långsiktigt hållbar utveckling.
4. Regioner i nya former.

Några av målen hamnar lätt på tvärs med både en traditionell myndighets- och folkbildningskultur. Demokratimålet kräver

både en förbättrad förmedling av den kunskap man besitter, och en arbetsprocess som i sig är en öppen dialog med en mångfald grupper. Trots öppenheten måste en tydlighet och samstämmighet kring huvudmålen prägla organisationen. Ur en kritisk granskning av den egna verksamheten ska ett handlingskraftigt och entydigt agerande utåtväxa. Det övergripande syftet med arbetet är att *Agenda kulturarv* ska erbjuda "en mötesplats för analys och diskussion och därigenom samla kulturarvssektorn till en gemensam framtidssatsning" – en i sann upplysningsanda lofvärd förhoppning om att spänningarna ska kunna överbryggas.

Formuleringen av *Agenda kulturarvs* uppgift är i sig ett tidstypiskt tecken på att samhällets kompasser snurrar och letar efter färdriktning framåt också genom att aktivera det förflutna. Upplägget att starta med en omvärldsanalys är därför helt relevant, samtidigt som den är för stor och viktig för att göras huvudsakligen genom en utvidgad tolkning av de politiskt redan utformade målen. Omvärldsanalys är en djupgående kunskapsfråga som måste byggas in i sektorns organisation på ett kraftfullt och ständigt närvarande sätt. Några sakliga aspekter som jag tror kan poängteras mer i nuläget är:

1. Förändringen av de samtidshistoriska *berättelserna* och deras betydelse för historiemedvetandets och historieintressets karaktär. Sveriges självförståelse som ledande neutralt världssamvete och välfärdsnation fick allvarliga törnar under tidigt 1990-tal. De revolutionära förändringarna 1989/91 ökade tilltron till möjligheterna att ändra historiens gång. Händelserna den 11:e september 2001 och därefter har åter skapat en rädsla som liknar det kalla krigets hot och kan ge förstärkt betydelse åt traditionella tillhörigheter.

2. Länge har samhällets främsta värden formulerats som tillgång till rent materiella nyttovärden. Allt mer tonvikt läggs i dag på *upplevelser*. Det gäller både för välfärdsbegreppets breddning, industrins design och livsstilsanpassning och för individernas prioriteringar. Samma process ligger bakom en del av själva uppvärderingen av den kulturella sektorn. Förändringen påverkar föreställningen om målet med verksamheten på ett grundläggande sätt.

3. *Glokaliseringen* i termer av lokal dynamik och brukande av kulturen (också som identitets- och riktningsgivare) parallellt med och förstärkt av "det globala" både som hot och möjlighet. Det lokala blir exotiskt för kosmopoliter och för andra en motkraft mot det hotfullt globala. För de flesta ökar betydelsen av andra nätverk än de gängse organiserade via ett nationellt centrum.

4. Ett förnyat *identitetsarbete* pågår på alla plan, där inte bara det mångkulturella utan även det privata: kön, personlighet och grupp-tillhörigheter uppfattas som i allt mindre grad tillskrivna och i allt högre grad som valda relationer. För mig som kommer från universitetsområdet är genusaspekten, som där är påbjuden, märkvärdigt frånvarande i diskussioner om såväl målsättningar som medel. Den har dock nått museivärlden med viss kraft. Där pågår diskussioner om olika förhållningssätt: "mainstreaming" eller "särskilt fokus på"? Vad görs redan och vilka insatser är av nöden?¹

5. Vi vet inte tillräckligt om när kulturarven i någon mening utgör positiva krafter – och när de tvärtom blir till *hinder* för utveckling. Stora förhoppningar knyts till såväl den mobiliserande styrkan i lokala kulturarv som "svåra kulturarv", t.ex. Förintelsen, för goda effekter, men vi vet (för) lite om dessa samspel.

6. De politiska målen för kulturarvet är mycket allmänt formulerade och på en nivå som liknar de mänskliga rättigheterna. Reellt skapas med kulturarv även politisk och kulturell gemenskap/konflikt och ekonomisk nytta som kan vara svårare att få samma uppslutning kring. Hur långt kan/bör strävan efter *konsensus* drivas? Är det ens önskvärt med en samlad vision för ett så öppet fält? Jag ska återkomma till detta avslutningsvis.

7. Bjuder man in *hela* kulturarvssektorn till samtal? Eller är det en snävare offentligt beskyddad kulturmiljövård som tematiseras? Vilka historiebruk lämnas därefter: privatsamlandet, släktforskarna, rollspelarna, teater och filmkonsumenterna?

Ett exempel på många förhoppningar som knyts till kulturarvet som en del i de kulturella satsningarnas roll för regional utveckling visar nedanstående argumentationsanalys. Omfattningen på många av dessa satsningar är väl i paritet med den mer traditionella kulturmiljövårdens budget.²

Tablån visar alla de argument som förs fram för att motivera regionala satsningar på kulturens område. Ofta rör det sig just om kulturmiljösatsningar av olika slag. På den översta raden återfinns

Förhoppningar på kulturella investeringar för regionala satsningar

Kulturbegrepp	Samhällsvärde	Kort sikt/lättare mäta		Lång sikt/svårare mäta
"Det smala" – evenemang	<i>Kulturnäringsarna</i>	Direkta investeringar	Besöksnäringen	Multiplikatoreffekter
"Det breda" – levd praktik	<i>Lokal attraktivitet, nätverkspotential</i>	Platsanknuten attraktivitet	Lokalt engagemang	Nätverksbygge, kreativa kopplingar
"Det breda" – meningskapande	<i>Centrala livs- och samhällsvärden</i>	Bildning, upplevelser, rekreation	Uthålligt samhälle: miljö och hälsa	Identitetsskapande, sammanhangsskapande Politiska mål: demokrati, mångfald, social välfärd

Källa: Schema från (Weissglas 2002), s 54, men bearbetat de efter egna idéer.

de direkt näringspolitiskt relevanta. På den andra raden är det ett lite bredare kulturbegrepp och en lite djupare syn på hur samhället och ekonomin fungerar som är grundvalen för argumenten. Genom satsningarna hoppas man här på att skapa såväl inre som yttre attraktivitet, stolthet, förtroende och dynamik. På lite sikt ska det ge avkastning också i den reguljära ekonomin. På den tredje nivån återfinns värden som inte behöver motiveras ytterligare; de är självklart delade eller åtminstone politiskt fastslagna. Några tillhör ett äldre skikt av motiv, som bildning och demokrati, medan andra har börjat spela en större roll under senare decennier, som miljö, hälsa och ett rikt liv också med avseende på upplevelser. För säkerhets skull används alla tillgängliga argument ofta av förespråkare för en satsning. En vanlig vetenskaplig och politisk grund för detta är idag den forskning som i Robert Putnams efterföljd hävdar ett starkt samband mellan å ena sidan samhällen med täta förtroendefulla nätverkskontakter och ekonomisk och demokratisk utveckling å den andra. Även forskningen om social ekonomi knyter samman den ekonomiska nivån med djupare samhällsliga nivåer i sökandet efter den goda tillväxtens rötter.³

Om RAÅs omvärldsanalys håller sig ganska nära de politiska målen så är inspirationsföreläsningar och skriften *Agenda Kulturarv – inspiration & diskussion* – friare i sin problematisering.⁴ Ett komplement till de goda exempel som anses inspirera till efterföljd, är att ge "komplicerande exempel" som visar på de överväganden, omdömesgilla val och klokskap som behöver utvecklas för att balansera mellan de inte sällan motstridiga målen, kraven och förhoppningarna. Exempelvis innebär regionalistiska och minoriteters anspråk ibland krav på i grunden ändrade politiska styrkeförhållanden som utmanar en gängse nationell konsensus kring integration som övergripande mål. Frågan om kärnkraften som kulturarv är också fortsatt kontroversiell både på estetiska och politiska grunder. En annan fråga handlar då om kommersiella krafter på kulturmarknaden i vår tid ska bejakas eller, som i den traditionella kulturpolitiken, motverkas?

De regionala villkoren

En viktig del i Agendaarbetet är att mobilisera de regionala kulturarvsaktörerna till aktiv självvärdering. Förutom en mångfald seminarier som arrangerats och planeras har länen utfört en analys av dagsläget. En relativt samstämmig bild växer fram ur den SWOT-analys som länsstyrelser och läns museer levererar som en stomme i sin rapportering. På svenska borde det heta SSMH-analys: Styrka och Svaghet kartläggs som förutsättning för att möta Möjligheter och Hot. Motsägelser i materialet är vanliga beroende på en kortfattad och punktvis framställning, institutionernas olika perspektiv och individers olika bedömningar, t ex att man har en väl fungerande organisation – eller stora organisationsproblem. En anmärkningsvärd öppenhet märks, också med konkreta svårigheter, vilket visar på en stor tillit till systemet. Det är en av nyckeltillgångarna för framgångsrikt samhällsbygge i allmänhet och för myndigheters arbete i synnerhet. Svaren vittnar, trots konstaterade svårigheter, om en generell och principiell öppenhet och vilja till kommunikation på många håll. Det är en resurs som inte bör glömmas bort – eller misshushållas med.⁵

Trots mångfalden synpunkter är det relativt enkelt att se några generella drag i materialet. Som de stora tillgångarna ser man det egna kunnandet och entusiasmen, de delade värderingarna om vikten av frågorna och det stora allmänna intresset för kulturarvsfrågorna hos allmänheten. Sammanfattningsvis kan man säga att det är de nödvändiga organisatoriska och kommunikativa mellanlederna som upplevs som otillräckliga och problematiska på olika sätt: otydligheter i ledning, mål och visioner, olika enheters uppgifter samt kommunikationsproblem internt och utåt och (förstås) en allstädes närvarande resursbrist i form av tid, pengar och ibland saknade kompetenser. Behovet av tydligare och förbättrade samverkansformer inåt och utåt uttrycks ofta. Åsikterna om huruvida de juridiska redskapen är i princip tillräckliga eller om det krävs skärpta lagar och nya yrkesgrupper kan variera, men många poängterar kommunernas nyckelroll och vikten av att få dem bättre integrerade i bevarandearbetets operativa genomförande.

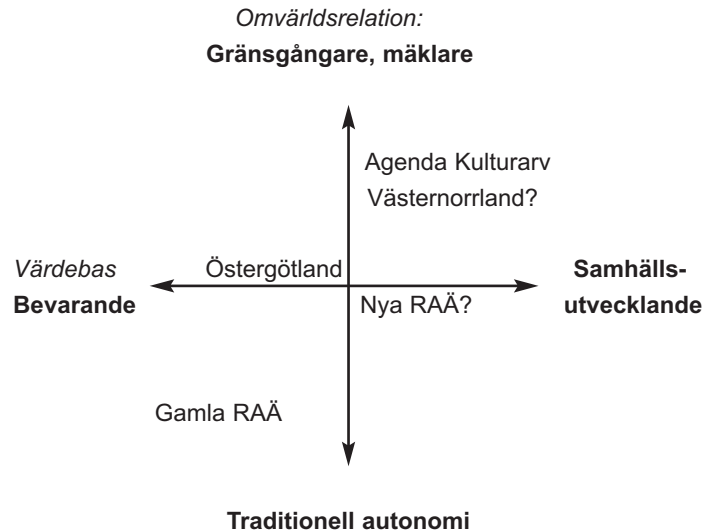
De relativt samstämmiga bilderna gör att bristerna inte kan betraktas som personrelaterade, och därmed som brister av mer tillfällig och förhållandevis lätt åtgärdad art. Bristerna i "gränssnittet" mellan apparat och samhällsintresse är av strukturell natur och har djupast sett att göra med en brist på mening och riktning i institutionernas handlingsmönster, som i sin tur är beroende av de omvärldsförändringar som tecknats i såväl de utförda analyserna och kortfattat kompletterats ovan. Värdet av strävanden till gemensam formulering mellan länsstyrelse och museum bör uppmärksammas, även om man ibland nödgas precisera att analysen bara gäller länsstyrelsen eller länsmuseet.

Bedömningen som utförs i SWOT-analysen görs på de flesta håll mot en given och underförstådd bild av vilka uppgifter man står inför, medan hela projektets existens beror på att denna självklarhet inte längre föreligger.

Några län kan exemplifiera två skilda dimensioner i förnyelsearbetet: Östergötland, Kalmar och Västernorrland. Det första länet urskiljer i sin preliminära omvärldsanalys fler konkreta aktörer inom ABM-sektorn (Arkiv, Bibliotek och Museer) än vad som är vanligt och anger en organisationsform för kulturarvsarbetet under en gemensam portal, Kulturarv Östergötland. Kulturmiljön spelar här en mindre dominerande roll för kulturarvsbegreppet än i de övriga analyserna och kompletteras tydligt av betydelsen man tillmäter andra samlingar och arkiv. Kalmar län är i sin utförliga analys inne på samma linje men med ett grundligare krav på omorganisation av det institutionella ramverket, inte bara av det kommunikativa gränssnittet. De organisatoriska formerna uppfattas som grundläggande problematiska och man diskuterar en kraftigt förändrad arbetsdelning mellan länsstyrelser, museum och kommuner, något som kanske har större utsikter att prövas i regionförsökslänen än på andra håll. Målsättningarna för arbetet är i Östergötland inte radikalt förändrat utan snarare traditionellt underförstått, men de organisatoriska formerna utvecklas. I Västernorrland är det istället förnyelsen av formuleringarna av syftet med kulturarvsverksamheten, försöken att urskilja nya samhällsfunktioner, som framhålls under temana som *Näringsliv*,

Livskvalitet, Livsmiljö, Livslångt lärande och Internationell samverkan. Detta är kanske det tydligaste exemplet på en inarbetning av nationella mål inom flera politikområden i regionala måldokument. I samma riktning pekar Kalmar läns kommentar om styrkan i en konsensus kring arbetet – som nu för första gången på allvar diskuteras i samband med Agendaarbetet under rubrikerna *liv, lust, lärande och livskvalitet*. Vad gäller formen för arbetet har Kalmar läns museum och Alla Tiders Historia haft ett nationellt uppdrag att förnya pedagogiken med hjälp av rollspel och tidsresor på autentiska platser i skolbarnens närhet.⁶

Värdeorientering och organisationsform

Kanske kan länen och andra aktörer fundera på sin placering i detta spänningsfält mellan intern rationalitet (värdebas) och sin relation till omvärlden.

Här vill jag poängtera nödvändigheten av att både analysera den praktik man bedriver i det vardagliga arbetet och den retorik man utvecklar för publik, anslagsgivare och sig själv – dessa nivåer kan skilja sig åt högst betydligt. Ibland ska de till och med

göra det för att fungera riktninggivande, men det behövs ändå goda bilder av och kunskap om både praktikens inneboende logiker och en mer framtidsinriktad retorik för att de ska kunna haka i varandra. Risken är annars att aldrig så goda framtidsplaner släpper kontakten med både de professionella och de medborgare man rent faktiskt är begåvad med. En alltför autonom vision kan göra förmågan att uppfatta förnyelsen i vad som redan sker sämre, istället för att som avsett förmå lyfta in dessa tendenser i det mer visionära arbetet.

Då bevarandehållningen är så närvarande i många av svaren från de regionala aktörerna medan den politiska retoriken har övergivit den (utom i de naturmiljöorienterade dimensionerna) finns det skäl att ytterligare söka artikulera och förstå de värden som man anser bevarande- och skyddsvärda och utrona i vad mån de går att infoga under de politiska målen eller står för något annat som är en del just av kulturarvssektorns kulturarv, och därmed i vart fall i behov av ett nödtorftigt skydd. Bevarandepraktiken behöver på nytt motiveras, inte avskaffas, i ljuset av att de tidigare ofta osynliga estetiska och nationella värdena inte längre är oemotsägliga eller osynliga.

En avgörande fråga blir om schemat motsvarar medborgarnas och samhällets efterfrågan? Visar SCBs opinionsundersökning *Vad betyder Kulturmiljön för dig?* på ett betydande folkligt stöd för Bevarandet, eller är det en synvilla som beror på dess utformning?

Vad betyder kulturarvet för dig?

Idén om att "fråga folket" om dess minnen är inte alls ny. Redan från de första ansatserna på 1600-talet har det varit en metod för insamling, med olika professionella mellanskikt som budbärare och informanter, lantmätare och präster i begynnelsen, expeditioner av folklivsforskare och studenter, frågelistor från Nordiska museet och Folklivsarkivet i Lund. Frågelistan *Vi och vår historia 1992* är ett exempel som inte heller är ute efter fakta eller kvarlevor som det kulturhistoriskt intressanta utan efterfrågar just inställningen till och det vardagliga bruket av historien. Opinionsundersökningen som SCB utfört har i huvudsak en inriktning på besöksmål, byggnader och bevarandet av dessa.⁷

Syftet med undersökning är enligt analysdokumentet "att undersöka allmänhetens intresse för och kunskaper om kulturmiljön". I materialet finns inte någon tydlig dokumentation om hur man resonerat sig fram till enkätens uppläggning och innehåll. Den statistiska utredningen visar att svarsfrekvenserna och de antagna sambanden mellan variablerna vilar på en solid grund.⁸

Bakgrundsvariablerna är nio stycken. De ska fånga befolkningens olikheter och är kön, ålder, kommun, boendeform, skolutbildning, föreningsaktivitet, kulturaktivitet, eget och föräldrars födelseland.

Fråga 10 till 15 handlar om *boendemiljöns värden* och viljan att påverka närmiljöns utveckling. Fråga 16 till 18 rör mera viljan att *besöka kulturmiljöer*. *Beslutscenarier* för bevarandefrågor i närmiljön ställs i fråga 19 till 28. Konturerna av den svarandes *historieintresse* fångas i fråga 29 till 33 och kunskapen om och förtroendet för vissa av kulturmiljövårdens institutioner och informationskanaler kartläggs i fråga 34 till 49. I de öppna frågorna 50 och 52 ges möjligheter att definiera *egna skyddsvärda miljöer*.

Frågorna är anslagna med en övergripande föreställning om vård- och skyddsuppgifter som centrala. Den samspelar med frågor som rör individers val att besöka platser, institutioner och söka information. Kulturmiljöfrågorna knyts till handlingen att särskilt besöka "kulturmiljö, något museum eller någon kulturbyggnad".⁹

Alternativa frågställningar kunde direkt sökt teckna de värden kulturmiljön kan representera för individens estetiska, existentiella och identitetsrelaterade processer, men också värden för företagande, sysselsättning och mer övergripande samhällsvärden som anges i styrdokumentet för kulturarvspolitiken: jämställdhet, mångfald, demokrati. Huruvida besöken leder till måluppfyllelse i dessa dimensioner kan knappast diskuteras kvantitativt i enkätform. Det kvalitativa bruket och meningsskapandet vid ett besök – och andra former av förändrad blick för det livsrum som kanske passerar varje dag på väg till skola, affär och arbete – återstår att utforska, men finns till viss del redan i de många svaren till *Vi och vår historia*. Kommentaren förringar inte vad man har fått fram i den mycket intressanta enkätundersökningen, men pekar på gränser för vad den kan ge för bild och svar. Det är viktigt att ha

detta i minnet när jag nu söker sammanfatta vilka historiebrukare som framträder ur siffermaterialet.

Ur svaren framträder tre förhållningssätt till kulturmiljön. Jag prövar att förenkla och sammanfatta dem som tre typ personer bakom variationerna och genomsnittstalen:

Bildningsmedborgaren är ofta en äldre välutbildad kvinna som deltar aktivt i samhällslivet både som föreningsmänniska och individ. Hon har stort förtroende för offentliga institutioner och hög tillit till samhällslösningar på problem. Hon brukar samma informationskanaler som vi andra, men dessutom används Internet och böcker aktivt i högre grad.¹⁰ Bildningsmedborgare kan ses som ett gott exempel på Putnams aktiva medborgarideal (innan de började bowla ensamma, vilket han tycker sig se att amerikanerna gör nu istället för att umgås med varandra). Sambandet mellan föreningsaktivitet, demokratiskt engagemang och tillit till institutionerna kan här dessutom kopplas till ett sammanhang över tid – det historiska intresset bidrar till den dubbla känslan av samhörighet och ansvar. Vad vi inte kan pröva är tesen om hur förenings- och kulturaktiviteter samspelar med Putnams andra led, nämligen den ekonomiska och demokratiska blomstringen för regioner där denna kultur dominerar. Det beror dels på att de ekonomiska och politiska aspekterna saknas, dels för att det rumsliga sammanhanget i undersökningen är för grovt indelat för att tillåta regionala jämförelser.

Privatmannen har lägre utbildning, är överlag mer ointresserad av kultur, visar mindre förtroende och intresse för både individuellt och offentligt ansvarstagande för kulturmiljön. Han ser hellre en rak väg, modern lägenhet och en bio med sköna fåtöljer, än en anpassning som kröker rygg för kulturvärden. Han har också ett mer materiellt autenticitetsbegrepp än övrigas mer estetiska: att något verkligen representerar det förflutna är viktigare än att det är vackert och njutbart. Kulturarvsinstitutionernas verksamhet är rätt okänd – och det bekymrar föga. Han står för en kultur som reformatörerna i ett drygt århundrade sett som djupt bekymmersam, motsatsen till både bildningsborgerskapet och den

skötsamme arbetaren.¹¹ Istället för att ensidigt fokusera på betydelsen av privatmannens integration i det officiella bildningsidealet borde man ställa frågor om hur det alternativa ansvarstagandet ser ut. Är det i sin helhet mer privat och mindre organiserat eller kanske kanaliserat i föreningar som inte omedelbart identifieras med kulturarvssektorn – syföreningar, motororganisationer? Är reformviljan bara vällovlig eller finns där en sida som handlar om maktutövning och strömlinjeformning av kulturen i etablerade former?¹²

Individaktören får stå för en grupp yngre människor som har en mycket liten tillit till de offentliga institutionernas förmåga att sköta kulturmiljön. De föredrar privata lösningar och tycks sakna det behov av kulturmiljön som en del i ett kollektivt identitetsbygge i sina nog så aktiva liv, vilket bildningsmedborgaren inte kan vara utan. Istället värderar de unika och händelserelaterade miljöer. De vill också ha ett bra pris för sina kulturägodelar, medan den äldre bildningsmedborgaren hellre skänker dem till museet så att minnet av det förflutna säkras. Kanske är hållningen en generationsfråga och förändras med åldern, kanske är de ett uttryck för en förskjutning i värderingarna. För de offentliga institutionerna med uppgifter som är klart kollektivistiskt formulerade och legitimerade utgör den radikala individualismen en utmaning. Ett kulturarv åt var och en? Plocka samman din egen kulturmiljöupplevelse?

Hur ser då handlingsalternativen för institutionerna ut när de vill rikta sig till de olika grupperna, så som de har framtonat ur svaren på SCB-frågorna? Goda möjligheter finns att spela en fortsatt stark roll för bildningsmedborgarna, de kanske 20% som redan känner till Kulturhusens dag och deltar aktivt i sammanhangsskapande verksamhet, inklusive historiska föreningar. Förhoppningarna om att denna grupp kraftigt ska öka i omfattning bör hållas på låg nivå då flera tendenser snarast pekar i andra riktningar.

Den större utmaningen ligger i vad mån man kan orientera sin verksamhet till att bättre appellera till de bägge andra grupperna.

Om folk inte ser det värdefulla med institutioner, parker och monument är dessa kanske det mest hotade i kulturarvet och därför i behov av mest skydd – eller ska de i demokratis namn skrotas?

I svaret på frågan om de huvudsakliga skälen till att man sällan besöker kulturmiljöer svarar 32 % att man inte hinner och 37% att man inte är intresserad. Det ger bilden av en svårbearbetad marknad om det inte är åtgärdbara faktorer bakom ointresset. Vår tid är begränsad och ändrade prioriteringar kräver starkt intresse. Är det tidsåtgången som är avgörande så kan paketlösningar, pris och kommunikationsförbättringar bidra till att fler nyttjar utbudet. Är man inte intresserad så är det en större uppgift att undersöka – eller finna en dialog om – på vilket sätt det skulle kunna bli intressant. Förmodligen behöver då också föreställningen om vad som ryms i ett aktivt kulturarvsbruk vidgas. Undersökningens utgångspunkter måste överskridas.

För verksamheten skulle det handla om att gå in i ett partnerskap med medborgarna, vilket anges i Agendaarbetets utgångspunkter. På vilka sätt det ges vägledning utifrån enkäten är svårare att se – svaren på de öppna frågorna kanske? Men det är inte givet hur man ska tolka en låg prioritering av stora delar av det institutionellt skyddade kulturarvet. Om folk inte ser det värdefulla med institutioner, parker och monument är dessa kanske det mest hotade i kulturarvet och därför i behov av mest skydd – eller ska de i demokratins namn skrotas?

Att hålla fast i frågan om kulturarven som värden och processer

Agenda kulturarv rymmer viktiga möjligheter att omformulera kulturarvsfrågornas samtidsrelevans och värde. När det görs läggs grunden för att med någon slags rationalitet kunna diskutera organisatoriska och innehållsmässiga frågor.

I självvärdering och omvärldsanalys för RAÄ, länsstyrelser och läns museer ligger en stor del av arbetet i en gråzon där man samtidigt analyserar den egna självbilden och låter den bli en bakgrund till omvärldsanalysen. Det medför å ena sidan att den centrala myndighetens omvärldsanalys speglar de givna politiska målen för verksamheten och å andra sidan att den regionala självbilden ligger nära de befintliga kompetenserna kring bevarande och andra pockande vardagssysslor. Utmaningen blir

då lätt att söka manövrera mot en förändring som uppfattas i en avlägsen samhällsdynamik (strukturrationaliseringar och njugga politiker) eller i en bara alltför närliggande brist på organisatorisk reda och ledning.

I bägge fallen blir det svårt att stanna kvar vid de mer grundläggande frågor om verksamhetens mål och mening och utveckla dessa till äkta fält för frågande och kunskap: Utifrån vilka värderingar av kulturarv agerar vi själva? Vad har det fått och vad får det för konsekvenser?

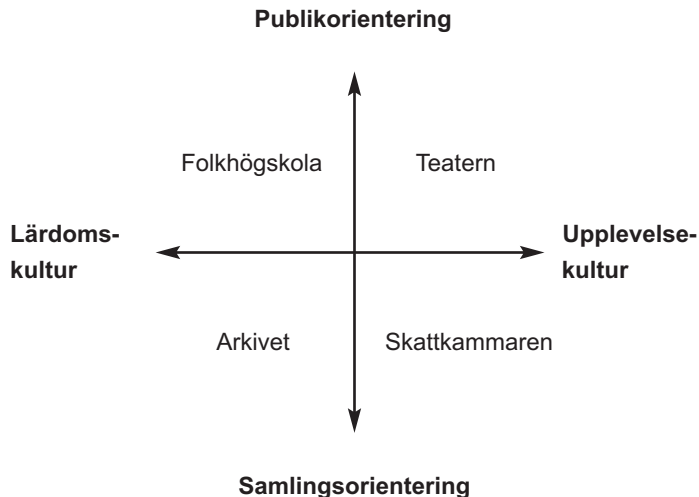
SCB-undersökningen som beställts av RAÄ, där medborgarnas bruk av kulturarvet undersöks, blir genom frågornas utgångspunkt överraskande nog närmast en spegling av de institutionella praktikerna – men följaktligen kommer den också ganska långt från både de politiskt formulerade målen och RAÄs omvärldsanalys, för att nu inte tala om visionära föredrag och gruppövningar vid upptaktsseminarierna. De tre processerna står inför utmaningen att haka i varandra och att dessutom i nästa steg sättas i samband med ett fält av kulturarvsaktörer, som enligt min mening behöver uppfattas ännu vidare än i projektplanen om anspråken är att tala för Kulturarvet som en samlande beteckning på kulturarvsprocesser i samhället, och inte bara för den formella kulturmiljövården.

Anspråken är att samla kulturarvssektorn, men det är kulturmiljöns institutionella aktörer som hittills fokuserats: inte tingen, de många samlingarna, inte de många aktörernas historiebruk på ett mer förutsättningslöst sätt. De utgör en omgivning att fortsatt kartlägga och hitta arenor för utbyte med. Ändå är redan det som görs stort, viktigt och kanske tillräckligt för att realisera delmål för projektet. Att engagera både länsstyrelse och läns museer, tillsammans med andra organiserade aktörer, i en diskussion är naturligtvis en viktig handling som kan leda vidare mot en beredskap till större organisatoriska förändringar – eller på vägen, ett smidigare, mer lustfyllt och fruktbart erfarenhetsutbyte.

Ur ett medborgarperspektiv kan kulturarvsfrågan inte indelas efter materialtyp. Landskap, byggnader, ting, handlingsmönster, attityder och värderingar, kunskap och berättelser som knyter samman dessa utgör den helhet som såväl den vardagligaste pendlingsresa till jobbet, det ytligaste turistbesök, den ambitiösa regionalutvecklingen eller skolans lärprocess knyter samman.

Den stora frågan är om det är rimligt att föra vidare den svenska politiska kulturens kanske djupaste kulturarv, föreställningen om önskvärdheten och möjligheten av en delad värdegemenskap som bas för samhällets fortbestånd och integration. Utgångspunktens motpol behöver inte vara anarki, utan kan vara ett samhälle av mer överlappande, lösare sammanvävda relationer (som jag uppfattar den anglosaxiska politiska kulturen) eller ett ökat inslag av kontraktbaserade överenskommelser som grundas på ömsesidig respekt, men inte konsensus om värdegrunderna, vilket brukar ses som grunden för t ex fransk nationalism. Själva tillhör vi en protestantisk, nordeuropeisk tradition som har ställt stora krav på folkgemenskapens organiska framväxt och grund i delat ursprung och delad kultur. På ytan ifrågasätts detta i talet om flera kulturarv och mångkulturalism, men själva utgångspunkten om samlad strategi och delad värdegrund talar ett annat språk.

Jämför vi med Beckman & Hillströms provkarta på museernas orientering mellan publik och samling, respektive kunskap och upplevelse så kan vi se att Agendadiskussionen rör sig i den publikorienterade aspekten. Det arkivariska, skattkamaraktiga och kunskapsmässiga (åtminstone i en mer begränsad mening) är frånvarande i de uttryckliga målen, även om de naturligtvis kan sägas utgöra en nödvändig förutsättning för dessa. Hela processen kan ses som ett arbete för att ge denna sida en starkare och mer aktuell position i den fyrklöver av funktioner som fortsatt visar på kulturarvsfältets institutionella motivkrets.

Källa: (Beckman & Hillström 2002), s 37.

Dolt i enkätsvar och bortfall finns naturligtvis en stor variation, men det samlade intrycket är att sektorns mer lättvunna huvudkund är den goda föreningsmänniskan och bildade medborgaren. En mer svårflirtad och flyktig publik kan urskiljas bland de yngre medborgarna, vars relation till kulturarvet mer präglas av estetiska förtecken än förkärlek för djupa rötter. Den mest svårfångade gruppen är säkerligen den som Bildningssverige kämpat med och profilerat sin självbild emot under mer än hundra år: de lågutbildade som inte går med i föreningar eller reser till uppskyltade besöksmål för att lösa inträdesbiljett till en kulturarvsupplevelse. Själva blir jag nyfiken på vad de gör istället. Vilka former av traditionsuppbyggande och förmedling ryms utanför de som vi lätt känner igen som bevarandevärda? Det är där expansionsmöjligheter och förändringsdynamiken finns, om det är det man är ute efter. Den verksamhet och publik som man redan har är som sagt lätt att bortse från och ta för given...

Kulturarvets värdefrågor är grundläggande och kan formuleras på flera sätt. Som jag ser det rör sig diskussionen runt följande frågor som aktualiserats starkt under senare år. Inte minst utredningar som problematiserat det historiskt föränderliga och specifika i kulturarvsprocesserna i allmänhet.¹³ Nu kommer en litteratur som söker ge konkret vägledning i värdefrågorna vilket visar på att kulturarvsvärderingarna gjorts tydliga och problematiska på bred front, vilket nu nödvändiggjort en diskussion och en vägledning.¹⁴

Kulturarvets grundfrågor:

- Vad är värdefullt?
(unik/typiskt, vackert/betydelsefullt, isolat/sammanhang)
- Varför skall det bevaras – brukas?
(estetik, hot, didaktik, legitimitet, förebild, identitet, kritik, nytta)
- På vilka sätt förverkligas värdena?
(skyddas, vårdas, dokumenteras, gestaltas, förmedlas, brukas)
- För vem?
(eliter/underprivilegerade, medborgare/konsumenter, barn/gamla, bofasta/inflyttare, födda/ofödda)
- Av vem?
(stat, kommun, privat, förening)

Hur synliggörs kulturhistoriska värden? De kommer framför allt underförstått till uttryck som bevarande av åldersskäl eller estetiska värden, utan mer utförliga motiveringar. Vad skapar kulturhistoriska värden? Kulturhistoriska värden skapas i vart fall inte längre. Deras existens bygger på att de lämnat den vardagliga omsättningen av samtidsvärden. Här kan man möjligen säga att sektorn är i viss samklang med svaren på opinionsundersökningen, men som vi ser i den finns det olika uppfattningar om svaren på de flesta av dessa frågor, i vart fall på tyngdpunkten i de val som måste göras. Vad menar de organiserade aktörerna?

En rad frågor behöver svar, om än aldrig så preliminära, för att en idérik, grundad och rationell argumentation ska upprättas inom

kulturarvsinstitutionerna. De behöver också bearbetas ungefär i den nedanstående ordningen, så att inte de praktiska begränsningarna under punkterna 5 och 6 blir till utgångspunkter. Enligt min bedömning har man inom *Agenda kulturarv* gjort rätt prioriteringar genom att söka resa de övergripande frågorna på bred front:

Kulturarvsinstitutionernas utveckling:

1. Identifiera frågan/uppdraget/uppdragen.
2. Ge preliminära svar på kulturarvets grundfrågor (se ovan).
3. Placera det egna ansvarsområdet i förhållande till detta. Vad är dess potential?
4. Observera oförenligheter, spänningar och tänkbara synergier.
5. Inventera tillgängliga kunskaps- och metodrepertoarer.
6. Kartlägga begränsningar i kunskap, resurser, juridiskt etc.
7. Optimering av egen kapacitet i ljuset av resursutnyttjande, uppdrag, tänkbara allianser, entreprenöriellt nyskapande och relevant omvärldsanalys.

Men det räcker inte att låta de gemensamma organen eller expertråden överväga och avgöra värdefrågorna, de behöver hållas levande också i den bredare diskussionen som ska följa under 2003. I synnerhet gäller det punkterna 1 och 2 ovan. De övriga handlar mer om form och bör lösas politiskt, internt eller i samverkan mellan organisationer. Men själva rationaliteten bakom institutionaliseringen av kulturarvsprocesserna måste ha en djupare resonans i samhällslivet.

Här är inte platsen att diskutera frågornas inbördes sammanhang och svarens tänkbara funktion i samhället. Jag vill ändå framhålla den andra frågans betydelse eftersom den kräver *kunskap*, såväl deskriptiv om hur historia brukas som *normativa* ställningstaganden av hur den kan/bör brukas.

SCB-undersökningen visar redan den på de många formerna för historiebrik som inte fångas av de traditionella institutionernas ansvarstagande. Det finns ett kulturarvsbruk som är både mer

Det är faktiskt betraktandet av gestaltad historia i TV, böcker och teater som är det mest utbredda kultur-
arvsbruket.

kommersiellt och mer privat än vad institutionernas uppdrag hittills sett som sitt arbetsfält. Det är faktiskt betraktandet av gestaltad historia i TV, böcker och teater som är det mest utbredda kulturarvsbruket.

Vad betyder historiebrukets förskjutningar i vår egen samtid? Eftersom det förflutna brukas på så många sätt, och inte alls bara inom ramen för den institutionella kulturmiljövården, måste man i arbetet i vart fall skapa sig en bild av vad som sker både i och utanför det egna ansvarsområdet. Inte sällan kan motsägelsefulla tendenser iakttas. I min egen provkarta antyds motsättningar mellan olika former i det samtida historiebrukandet:

Det samtida historiebruket:

- Pietetsfullt vårdande av rötter och hotade ting – Säljbara miljöer och upplevelser?
- Socialisering till nationella medborgare – socialisering till flexibla identitetsbyggare/alternativa nationer?
- Kulturarvets dåliga (dolda) och goda (marknadsförda) sidor?
- Tröst och compensation, nostalgi, på söndagsutflykten – eller samhällskritik som utmanar och manar till handling?
- Lärande – genom skräckbilder, identifikation och empati, orsakskedjor, analys – eller glömska av samtidsrealiteter?
- Välfärd genom stundens situationsbundna upplevelser – eller genom den helhetskänsla som stora berättelser om sammanhang kan skapa.

Uppgiften att sammanföra dessa element till en gemensam handlingsplan kan tyckas övermäktig, vilket inte betyder att ansträngningen att bearbeta dem är meningslös. Vägen kan som så ofta vara minst lika viktig som målet.

Recept för det fortsatta arbetet:

1. *Strukturförändringar* i sektorn kan svårligen komma inifrån – men de behövs likväl som uttryckt för en i grunden förändrad samhällsfunktion.
2. Dröj vid de grundläggande och *äkta frågorna* om kulturarvets värde, det vill säga de vi inte redan på förhand vet svaren på.
3. En tid kan med Geijers ord vara "i jäsning" ganska länge, gammalt och nytt lever jämsides och i skiftande proportioner i olika situationer – överskatta inte möjligheten och värdet av stabila och generella lösningar.

Peter Aronsson är verksam som professor i kulturarv och historiebryk på tema Q, Kultur och samhälle vid Linköpings universitet. Tema Q är en tvärvetenskapligt organiserad institution för forskning och forskar-utbildning vars syfte är att bidra till ökade kunskaper om kultur-sektorn och kulturens betydelse i samhällsutvecklingen. Peter forskar och undervisar kring demokratifrågor och historiebryk i det förflutna och samtiden.

Fotnoter

1. Professor Ann-Sofie Ohlander har uppdrag att som ordförande för utredningen Genus på museer föreslå "hur genusperspektivet kan få större genomslag i museernas verksamhet och föreslå framåtsyftande åtgärder och insatser", visa på goda exempel, stödja projekt och diskutera framtida utbildning för personalen. Man ska också undersöka möjligheten av att etablera ett resurscentrum för genusfrågor på museer vid något av de centrala museerna. Utdrag ur *Kulturdepartementets protokoll 2001-12-03, Ku: 2001/2779/Sam, §126. Delrapport 2, den 2:a december 2002* innehåller både analys av Internetpresentationer av ett antal museer och samråd med några nyckelpersoner.

2. Se till exempel *Industrisamhällets kulturarv i Västernorrland*, www.iska.nu och Olsson & Selinge 2002.

3. Putnam 1996, Putnam 2001, Aronsson, et al. 2002, Aronsson 2003.

4. Lindvall & Johansen 2002.

5. Mitt arbete bygger på det underlag som levererats till den 18/10. Fördjupade analyser har inkommit från Gotland lst+ism (swot), Gävleborgs län lst/ism, Stockholms län, Norrbotten lst/ism (swot), Kalmar län/ism, Västernorrland lst/ism, Västerbottens lst/ism/Skellefteå/Lycksele museer. Värmlands län, Jämtlands län, Västra Götaland region/RAÅregion/fem museer samt RAÅ. Lst/ism anges för tydlig gemensam inlaga, lst+ism för separata, län för oklar proveniens. Jag har även använt vårens förenklade analyser som de flesta av de ovanstående också utfört. Därutöver fanns då med Östergötland, Västmanland, Jönköping och Halland. Övriga har inte inkommit med något material. Ett betydande antal län fattas alltså i underlaget.

6. Jfr Aronsson, et al. 2000 för ATH i Kalmar och ISKA, www.iska.nu med stora satsningar i Västernorrland. För Östergötland se också www.tema.liu.se/kultarv/.

7. Jag har här använt mig av Tengrud, et al. 2002, Riksantikvarieämbetet 2002, SCBs beskrivning och resultatredovisning av opinionsundersökningen *Vad betyder kulturmiljön för dig?*

8. En noggrann redovisning och diskussion av bortfallsfrågorna kan förbigås då det visar sig i Sixten Lundströms genomgång att skevheter av statistisk art inte bör föreligga trots att bara 1209 av 2000 utvalda har svarat.

9. Fråga 17 visar sig sammanfatta inställningen i många andra frågor, vilket visar "besök" som en grundmetafor för synen på kulturmiljön.

10. Jfr *Kulturstatistik 2002*, Statens kulturråd som visar på liknande resultat.

11. Ambjörnsson 1988.

12. Jfr Rosenzweig & Thelen 1998.

13. Alzén & Hedrén 1998, Alzén & Hillström 1999, Anshelm 1993, Bohman & Palmqvist 1997, Aronsson 2000, Grundberg 2000 är exempel på vetenskaplig problematisering de senaste tio åren, utan att ge direkt vägledning åt värderingsproblematiken i branschen.

14. Från Raä:s eget förlag kommer bara det senaste året rörande värdefrågorna, Schibbye & Pålstam 2001, Robertsson 2002, Schwanborg 2002, Unnerbäck 2002, Dahlström 2001 och i flera andra är värderingstemat uttryckligt hanterat. Mitt eget resonemang även i Aronsson 2002.

Referenser

Otryckt material:

Agenda kulturarvs arkiv, Stockholm.
 Upptaktsseminarium 25-27 april 2001. Program, frågeställningar och redovisning.
 Agenda kulturarv. Delrapport, april 2002.
 Sammanfattning av Agenda kulturarvs arbetsseminarium, 10:e april 2002.
 Andra fördelningen av bidrag inom ramen för Agenda kulturarv, maj 2002.
 Länsarbetet för kulturmiljön 2001, 200020611, Regionenheten, RAÄ.
 Kunskapsavdelningens verksamhetsanalys 2002 – avdelningens gemensamma, 20020625, RAÄ.
 Diskussionsunderlag inför arbetet med att formulera strategiska prioriteringar, 20020920, RAÄ.
 Jämförande studier av fyra läns museers respektive länsstyrelser verksamhetsmål för 2000 (uå).
 Arbetsmaterial från internseminarier på Hasselbacken hösten 2002.
 Kunskapsavdelningens verksamhetsanalys 2002.
 (Tengrud, Öhrvall & Johansson 2002, Riksantikvarieämbetet 2002), SCBs beskrivning och resultatredovisning av opinionsundersökningen *Vad betyder kulturmiljön för dig?*
 Sixten Lundström, Undersökningen *Vad betyder kulturmiljön för dig*, Stockholm 2002.
 Projektplan (u å).
 Verkttygslåda: Omvärldsanalys (u å).
 Preliminära och fördjupade omvärldsanalyser från länen 2002.
 Det dynamiska kulturarvet. Omvärldsanalys för kulturmiljöområdet, RAÄ 2002.

Tryckt material:

Alzén, Annika & Johan Hedrén, *Kulturarvets natur* (1998).
 Alzén, Annika & Magdalena Hillström, (red.), *Kulturarvet, museerna och forskningen : rapport från en konferens 13-14 november 1997* (1999).
 Ambjörnsson, Ronny, *Den skötsamme arbetaren : idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880-1930* (1988).
 Anshelm, Jonas, *Modernisering och kulturarv : essäer och uppsatser* (1993).
 Aronsson, Peter, "En fråga om saklighet? Tekniska system berättar om framsteg och hot", i *Dokumentation i dialog - att utforska industrisamhället*, Fägelborg, Eva & Anders Björklund, (red.) (2002).
 Aronsson, Peter, "Historiens brunn – kulturarvet som ok, spann eller vatten för samhällsbygget?", i *Hur djup är kulturens brunn?*
 Aronsson, Peter, (red.), *Makten över minnet. Historiekultur i förändring* (2000).
 Aronsson, Peter, et al., *Tillit eller mistro i småorternas land - en studie av social ekonomi i fem län* (2002).
 Aronsson, Peter, Per Gerrevall & Erika Larsson (red.), *Att resa i tiden: mål och medel i mötet mellan museum, skola och elever* (2000).
 Beckman, Svante & Magdalena Hillström. "Museiväsendets väsende. Om en institutions identitet", *Tvärnsnitt* 2002:4.
 Blücher, Gösta & Göran Graninger (red.) *En antologi* (2003).
 Bohman, Stefan & Lennart Palmqvist, *Museer och kulturarv: en museivetenskaplig antologis* (1997).
 Dahlström, Eva, *Den svenska verkstadsindustrin och kulturmiljövården* (2001).
 Grundberg, Jonas, *Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag: en introduktion till kulturarvsförvaltningens teori och praktik* (2000).
 Lindvall, Karin & Birgitta Johansen, (red.), *Agenda Kulturarv – inspiration & diskussion* (2002).

- Olsson, Cecilia & Inger Selinge, (red.), *"Man ställer ju upp för sin hembygd!"* (2002).
- Putnam, Robert D., *Den fungerande demokratin: medborgarandans rötter i Italien* (1996).
- Putnam, Robert D., *Den ensamme bowlaren : den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse* (2001).
- Riksantikvarieämbetet, *Kommentar till Statistiska centralbyråns slutrapport mars 2002: Vad betyder kulturmiljön för dig?* (2002).
- Robertsson, Stig, *Fem pelare - en vägledning för god byggnadsvård* (2002).
- Rosenzweig, Roy & David P. Thelen, *The presence of the past: popular uses of history in American life* (1998).
- Schibbye, Bengt & Ylva Pålstam, *Landskap i fokus : utvärdering av metoder för landskapsanalys* (2001).
- Schwanborg, Ingrid, *Kulturhistorisk karakterisering och bedömning av kyrkor: en handledning för kulturmiljövården och Svenska kyrkan* (2002).
- Tengrud, Kerstin, Richard Öhrvall & Jenny Johansson, *Vad betyder kulturmiljön för dig? Beskrivning av undersökningens uppläggning och genomförande samt resultatredovisning* (stencil, mars 2002).
- Unnerbäck, R. Axel, *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* (2002).
- Weissglas, Gösta, (et al), *Kulturarvet som resurs för regional utveckling. En kunskapsöversikt* (2002).

”Det är faktiskt svårt att svara på”

Vad har våra beslutsfattare för syn på kulturarv och dess roll i samhället? Vilken kunskap om vår verksamhet har dom? Och vilken information vill dom ha? Läs här vad centrala och lokala politiker egentligen anser.

Hösten 2002 fick företaget Comvision, inom ramen för *Agenda kulturarv*, i uppdrag att undersöka hur kulturarvsfrågor uppfattas av politiker på central och lokal nivå. Studien genomfördes med kvalitativ fokus, vilket innebar att intervjuer utfördes i dialog med beslutsfattarna där de hade möjlighet att utveckla sina första spontana svar. Intervjuerna analyserades sedan för att identifiera skillnader och likheter, behov och värderingar. I undersökningen deltog 25 beslutsfattare på central och lokal nivå.

Beslutsfattarna tog sig tid att svara på frågorna utan att ifrågasätta syftet med undersökningen. I flera fall påtalades även att de uppskattade den här sortens samtal och dialog, och att de ser fram emot fler kontakter med *Agenda kulturarv*.

Här redovisas ett utdrag av de frågor som ställdes i undersökningen samt en sammanfattning av svaren och ett antal utvalda citat. Vill du läsa hela rapporten går den att ladda ner som PDF från vår webbplats: www.agendakulturarv.se.

Vad är kulturarv?

”Vi har en gemensam kultur och gemensamma erfarenheter som vi vill bevara. Man skulle kunna kalla det våra ”kollektiva ägodelar”. Det kan röra sig om både byggnader, utgrävda saker som finns på museer, men även om vår ”syn på världen och livet”. Jag menar att begreppet bör utvidgas.

Många pratar om kulturarv som något som kan stoppas in i ett museum och är värdekonstant – jag vill mena att kulturarvet även kan skapas här och nu.”

Det som främst förenar respondenterna är att en majoritet spontant anser att frågan är svår eller mycket omfattande. Kulturarv är för många något abstrakt, svårdefinierat och otydligt. Spontant nämner de det första som slår dem – att kulturarv kan vara byggnader, platser med historisk koppling, eller sådant ”experter” anser värt att bevara. Sådana definitioner ges av samtliga utom tre respondenter. I nästa andetag nämner cirka hälften av de intervjuade att kulturarv även kan vara immateriella värden såsom exempelvis seder, traditioner och historia i vid bemärkelse. Många betonar då – ungefär som om de kommer ihåg rätt svar – att de är medvetna om att kulturarv inte enbart är byggnader.

De flesta anser att kulturarv, såväl materiella som immateriella, är något som vi vill eller som är viktigt att bevara för kommande generationer.

Vilka är de viktigaste aktörerna i arbetet med kulturarv?

”Professionella institutioner utgör basen. Men glöm inte de ideella insatserna – alla dessa fantastiska människor som drivs av en vision. Och sedan förstås hembygdsrörelsen. Det bör inte vara vattentäta skott mellan museerna och hembygdsrörelsen. Jag tycker att vi måste ställa högre krav på institutionerna att ta initiativ gentemot de ideella. Jag tror till exempel att hembygdsrörelsen känner sig liten och obetydlig i förhållande till läns museerna.”

”Kulturarvsarbetet måste också vara sammanlänkat med dagens utveckling. Det räcker inte att bara vårda kulturarv. Det måste spridas bland människor så att vi lever vårt kulturarv och lever vår kultur.”

Beslutsfattarna är eniga om att det är många aktörer som har stor betydelse för kulturarvsfrågorna. Det vanligaste svaret är att individer har en självklar roll att fylla, såsom engagerade medborgare ofta involverade i ideella organisationer. Utan dessa medborgare skulle det vara svårt att vårda och uppmärksamma viktiga kulturarv, och utan dessa medborgare skulle de offentliga institutionernas uppgift bli så mycket svårare.

Vid sidan av detta medborgerliga engagemang har läns museer och Riksantikvarieämbetet (RAÄ) enligt beslutsfattarna framträdande positioner som bevarare och utvecklare av kulturarv. Här finns dock en viktig skillnad mellan respondenter engagerade lokalt eller inom rikspolitiken. Beslutsfattare på central nivå tenderar att betona RAÄs betydelse mer än lokala beslutsfattare. Skillnaden är delvis rimlig då de lokala beslutsfattarna mer naturligt kommer i kontakt med exempelvis läns museer och länsstyrelser, och därför inte per automatik ser det arbete RAÄ bedriver.

Utöver individer, organisationer och länsvisa institutioner anses även kommuner ha en viktig roll som bevarare av kulturarv.

Vilken roll spelar kulturarv i en demokrati eller i arbetet med att utveckla en demokrati?

"Mycket stor roll. Naturligtvis, för individens och nationens utveckling är det centralt att man känner till och kan vara med och utveckla vårt kulturarv. Det skapar förståelse för andra kulturer och människor."

Respondenternas svar på de frågor som anknyter till värderingar och attityder visar att det är svårt att beskriva vad kulturarv har för betydelse i samhället, för samhällsutvecklingen och för demokratin. Att sambanden är svåra att påtala kan tolkas som att respondenterna inte i tillräcklig grad har funderat kring dessa aspekter, alternativt att det helt enkelt är svårt att utan handledning på vägen finna de ord som bäst beskriver dess nytta.

Det råder ingen tvekan om att det absoluta flertalet av respondenterna anser att kulturarv är viktiga inslag i vårt nutida och

framtida samhälle. Men kulturarv i samband med demokrati? Respondenternas svar kan tolkas så att de anser eller gärna vill att kulturarv ska ha en sådan roll, men när de försöker konkretisera hur denna koppling ser ut blir det svårare.

De mer värtaliga respondenterna är dock inne på sambandet demokrati – folkvilja – historia och kunskap. Det vill säga att historien och de kunskaper vi har med oss är en grund för innehållet och utvecklingen av demokratin. Med kunskaper om hur det var förr i vårt samhälle kan vi förstå olika värderingar och synsätt, våra förutsättningar och andras kulturers egenheter. Med kunskap om historien kan vi blicka framåt. Genom att känna sig själv och sitt eget arv blir nyheter och det okända mindre skrämmande. Några respondenter betonar dock att kulturarv även kan missbrukas och användas för att underminera demokrati och demokratisk utveckling. Några andra menar att kulturarv inte alls har med demokrati att göra.

Har kulturarv och kulturarvsarbete en roll att fylla i samhället i framtiden? Vilken?

"För mig spelar kulturarvet en otroligt viktig roll. Genom att komma ihåg vad som skett förut får vi råd inför framtiden. Du utgår ju från dina erfarenheter för att veta hur du ska göra i framtiden. Det gäller även nationer. Helt avgörande."

Alla respondenter anser att kulturarv och kulturarvsarbete har en viktig roll att fylla i samhället i framtiden. Den vanligaste uppfattningen är att kulturarv fyller rollen som kunskapskälla. Genom att bevara vårt arv kan vi förstå samtiden bättre, vilket underlättar beslut och vägval. Kulturarv kan i detta sammanhang vara en möjlighet till eftertanke och reflektion, en möjlighet att få en andningspaus och fundera över samhället idag.

Kulturarv är dessutom enligt flera respondenter viktigt för att vi ska förstå vilka vi är, vilken roll vi har i världen och varför samhället ser ut som det gör. Med kulturarv får vi alla tillgång till vår identitet och vår historiska gemenskap, vilket kan stärka självbilden.

”Ja du det var ingen lätt fråga...
Det är åtminstone något som
går tvärs över partigränser och
som sammanlänkar nu levande
generationer med tidigare. På så
vis är det kanske en orubblig
milstolpe över demokratin.”

Därmed – och genom att visa på alternativa kulturarv – kan vi bli mer toleranta mot medmänniskor, andra kulturer och religioner.

Flera respondenter menar att det mot bakgrund av kulturarvets betydelse är viktigt att öka tillgängligheten. Det måste bli enklare att ta del av och få förståelse för kulturarv.

Hur kan kulturarv och kulturarvsarbete bli en viktig kraft i samhällsutvecklingen?

"Vi måste våga tillföra frågor ett kulturhistoriskt perspektiv i nya debatter – kulturarvsaktörerna måste våga ge sig in i större sammanhang – inom nya områden. Gör er hörda! Men min erfarenhet är att kulturarvsinstitutionerna inte vågar. De är mycket dåliga på att lobba. Från kulturarvet hör vi i stort sett ingenting. Särskilt läns museerna, riksmuseerna och RAÄ borde agera innan vi fattar beslut i riksdagen. De kommer i efterhand och skriker, men då är det för sent."

En majoritet av respondenterna anser att kulturarv och kulturarvsarbete kan bli en viktig kraft i samhället genom bland annat kommunikation. Det handlar om att lyfta fram kulturarv som bitar av vår historia och som betydelsefulla fenomen i samhället. Flera nämner betydelsen att redan i skolan medvetet synliggöra kulturarvsfrågor, och på så sätt lägga en grund för nästkommande generation. Genom kommunikation kan kulturarv dessutom göras mer tillgängliga för allmänheten, vilket ökar förståelsen och ger en starkare position som drivkraft för samhällsutvecklingen.

Noterbart är också att två kulturnämnsordföranden nämner behovet av resurser. Denna aspekt betonas endast av dem som på så sätt är närmast den vardagliga verksamheten.

Vad vill du veta mer om när det gäller frågor kring kulturarv?

"Jag vill veta mer. Vad är kulturmiljöns problem? Tala om för oss vad ni vill! Definiera problemet i korthet. Kom gärna med förslag på hur ni vill lösa det. Träffa oss jättegärna. Sätt upp ett möte. Vi vill att ni ska påverka oss! Ta reda på vad sådana som jag, det vill säga tjänstemännen. Vi tar det sedan med ledamöterna."

Den bild som växer fram av respondenternas svar är att den information som kulturarvsaktörerna producerar kan förbättras. I första hand önskar beslutsfattarna få en övergripande bild av vad kulturarv är, hur myndigheterna är organiserade och hur de interagerar med varandra såväl som med ideella organisationer och individer. Vad detta önskemål handlar om är att beslutsfattarna upplever att de saknar tillräckliga kunskaper om sådant de förväntas förstå sig på, och sådant de i exempelvis budgetsammanhang ska styra och besluta över.

Såsom dagens informationsgivning fungerar är det tidsödande för politiker att läsa in sig på området och svårt att identifiera vem som kan ge den information man för stunden letar efter. Lika frustrerade kan det vara att fatta beslut om verksamheter man knappt hört talas om, än mindre fått tillräcklig kunskap om för att värdera dess nyttoskapande insatser.

Beslutsfattarna vill även att allmänheten ska involveras i ökad utsträckning. Det handlar om att få till stånd en samhällsdebatt om kulturarv och dess betydelse, men även om att informera om sammanhang och enskilda kulturarv. Några respondenter påtalar behovet av att företrädare för kulturarv intensifierar sina kontakter med beslutsfattare för att påverka exempelvis anslag och förutsättningar.

Lokala beslutsfattare uppger att deras informationsbehov inte är stort, eftersom de har bra nätverk och ofta har kontakt med lokala aktörer inom kulturarvsområdet. Om någon information behövs så är det om hur allt kulturarv hänger samman, både organisatoriskt och som samhällskitt.

På vilket sätt vill du få information?

"Möten är alltid bra, för då får man saker förklarade på ett tydligt sätt. Jag skulle avsätta tid för ett sådant möte. Jag skulle vilja veta varför man väljer att jobba si eller så. Hur ser samverkan ut mellan stat, länsstyrelser och kommuner, vilka avvägningar gör man i olika frågor."

Det vanligaste önskemålet är konferenser och seminarier. Att höra olika experter ge sina synpunkter är en lärorik process, som kan skapa nya tankar och åsikter. Ett problem med denna mötesform är dock att den sällan kan skraddarsys efter behov, att en del frågor inte ställs, och att det kan vara svårt att finna tidpunkter som passar alla i den utvalda målgruppen. En konferens som dock skulle locka många av respondenterna handlar om att ge en allmän bild av kulturarvsområdet, ansvarsfördelning och en organisatorisk översikt av alla involverade i kulturarvsarbete.

Näst efter konferenser och seminarier är mer informella möten det respondenterna vill ta del av. Det är i mötet med andra människor en beslutsfattare får möjlighet att ställa frågor om just det som han eller hon funderar på, och det är i små möten som informationen kan skraddarsys efter mottagarens kunskapsnivå och behov.

Som tredje form är – från centrala beslutsfattareshets perspektiv – studiebesök önskvärdt, då dessa ger möjlighet att i rätt miljö med egna ögon bevittna det som påverkas av beslut och resursfördelning och samtidigt ett tillfälle att ställa de frågor som mer specifikt gäller för just denna kulturarvsproblematik.

Få respondenter vill ha skriftlig information, då såväl riksdagen som ledande lokala beslutsfattare formligen dränks av skriftlig och dåligt målgruppsanpassad information.

Ta kontakt!

Uppenbart av undersökningen är att beslutsfattarna efterfrågar en utvecklad dialog med oss som arbetar med kulturarvsfrågorna. En viktig uppgift är också att bli mer aktiva i samhällsdebatten. Se detta som en direkt uppmaning. Ta kontakt med er beslutsfattare!

Som en del av sitt uppdrag tog också Comvision fram ett åtgärdsförslag. Är du intresserad av att ta del av detta samt läsa rapporten i sin helhet går den bra att ladda ner från vår hemsida www.agendakulturarv.se.

Texten bygger på Joacim Olssons, Comvision AB, rapport Beslutsfattar-audit, december 2002. Redigerad av Maria Jansén.

Nationella seminarier

Rapport från Agenda kulturarvs nationella seminarier

Bakgrund

I november 2002 hölls Agenda kulturarvs nationella seminarier i Malmö, Nyköping respektive Sundsvall. Syftet med seminarierna var att reflektera kring tidigare insatser, redovisa resultat och att inspirera och stimulera det fortsatta arbetet.

Deltagarsammansättningen var bred, med representanter från bl a läns museer, länsstyrelser, Riksantikvarieämbetet (RAÄ), kommuner (både politiker och tjänstemän), hembygdsföreningar och förbund, andra föreningar, kulturdepartementet, kulturutskottet och LRF. Sammanlagt deltog cirka 290 personer på seminarierna.

Seminariernas två dagar varvade längre föreläsningar med kortare inlägg, och miniseminarier med gruppdiskussioner. De inbjudna föreläsarna gav olika infallsvinklar som även fungerade som en utgångspunkt för efterföljande gruppdiskussioner. Här presenteras ett urval av de föreläsningar, presentationer och diskussioner som dagarna innehöll.

Föreläsarna

De två samtalsledarna, Birgitta Johansen och Karin Lindvall, inledde seminarierna med att presentera ett antal frågeställningar som utgångspunkt för de fortsatta diskussionerna. Utgångspunkterna finns också utförligt beskrivna i de två texter som Birgitta Johansen och Karin Lindvall har skrivit under rubrikerna *Historieanvändning och politik* samt *Antikvariska dilemman* i tidigare nummer av denna inspirationsskrift.

*Karin Lindvall, landsantikvarie i Sörmland, framhöll att det mångkulturella och alltmer globaliserade samhället ställer krav på oss som medborgare och professionella. Dagen västvärld präglas av en syn på tillvaron där vi i högre grad *skapar* våra liv än *inrättar* oss i något på förhand givet. I denna situation måste vi, liksom många andra sektorer, fundera över om våra arbetssätt passar nuvarande samhälle och om det finns delar i det vi gör som vi bör förändra. Som hjälp i en mer ideologiskt orienterad diskussion kan det finnas anledning att ställa människorna och berättelserna i centrum istället för objekten och den fysiska miljön. Vad gör kulturarv med oss? Hur används historia i samhället, vari ligger det politiska och vad är samhällsansvar?*

Birgitta Johansen, avdelningschef på RAÄ, menade att Agenda kulturarv handlar om att undersöka vart kulturarvs sektorn är på väg och vad man är på väg ifrån. Alla som arbetar med frågor som rör kulturarv måste fundera över vad det är man vill ge andra och på vilket sätt kulturarv kan användas för att berätta historier som hittills har glömts bort eller som är viktiga för ett samhälle att minnas. Genom vår profession kan vi t ex motverka att historien exploateras av personer eller grupper som använder sig av historien med mer eller mindre odemokratiska avsikter.

Kulturarv är ett sätt att se och ett sätt att minnas, det handlar inte om att ta föremål, företeelser eller traditioner ur cirkulation. Pågående processer måste få verka i samhället där människor lever sitt liv. Ska vi som arbetar med kulturarv skriva historia eller förvalta styrmedel – eller både och?

Professor Peter Aronsson från tema Q i Linköping hade fått i uppdrag att utifrån, hittills inom Agenda kulturarv insamlat material, ge en kommentar till projektets form och innehåll. Peters samlade

kommentarer återfinns i den artikel som presenteras tillsammans med denna, under rubriken *Att förnya kulturarvet*.

Sverker Sörlin är professor i miljöhistoria samt chef för forskningsinstitutet SISTER i Stockholm och medverkade vid samtliga tre seminarier. Centralt i anförandet var diskussionen om antikvariens ansvar när vi startar det Sverker Sörlin kallar för artikulationsprocessen, en process som får betydelse för värde- skapande omtolkningar av kulturarv och historia. Vem äger landskapet? Vilka minnen får formuleras? Om andra aktörer ges utrymme att hävda sina minnen kommer vi att få en typ av minnenas geografi vilket kräver ett aktivt förhållningssätt från de professionellas sida.

Sörlin menar att det finns anledning att fundera kring de gränser som finns och som motverkar fruktbara samarbeten. Minnets rumsliga utbredning följer inte alltid länsgränser eller ekonomiska sådana, vilket kan vara värt att fundera över i de system för bidrag och samarbeten som nu föreligger. Den vinner striden om minnet som vinner striden om rummet. Vilken roll har kulturarvssektorn att spela här?

Pentti Supponen, kommunstyrelsens ordförande i Hällefors i Örebro län, talade under rubriken *"Kulturarv – inte bara masugnar"*. Från att ha varit en hårt nedläggningsdrabbad kommun i Bergslagen håller Hällefors nu på att förvandlas till ett gastronomiskt centrum som i tillägg också satsar på ett Formens hus. Efter stålindustrins nedläggning såg kommunens bostadsbolag att de tomma lägenheterna från 50- och 60-talen inte längre gav utrymme för det nya samhällets mer kreativa behov, i en kommun vars arbetsmarknad helt hade förskjutits från basindustri till upplevelse. Därför påbörjades en bildningsprocess inom konst och kulturområdet för att undersöka på vilket sätt 50- och 60-talsbebyggelsen skulle kunna utvecklas. Det resulterade i en uppvärdering av det "folkhemsarv" Hällefors delvis präglas av och ett intresse för den tid bebyggelsen tillkommit i.

Lasse Eriksson tillhör sedan många år Sveriges absoluta komikereelit men medverkade på seminarierna i en mer vidgad roll som historiker, filosof och vardagsbetraktare. Lasse Eriksson tog sin utgångspunkt i vad han kallar "alla dessa outgrundliga vardagar" som ju sammantaget utgör våra egna, högst personliga kulturarv. Han blandade nära, tung, jordbunden komik med vilda färggranna och vanvettiga tankeexperiment om myter, historia och kulturarv. Statistik, politik och livets mening var några av de ämnen som stod i centrum för reflektionerna.

Lennart Edlund, chef för livsmiljöenheten på Länsstyrelsen på Gotland delgav seminariedeltagarna några erfarenheter från en resa till Palestina under rubriken *"Får jag låna ditt kulturarv?"*. Syftet med resan var att träffa ett antal kollegor vid arkitektbyrån Riwaq och kvalitetsbedöma den inventering de hade gjort av bebyggelse och miljöer inom sina landområden på Västbanken och i Gaza. Materialet skulle utgöra grunden för ett nationellt bevarandeprogram. I uppgiften ingick också en utvärdering av projektets framtida möjligheter och förutsättningarna för en modern skyddslagstiftning i Palestina.

Vid samtalen med Riwaq framkom ganska snart att bevarandearbetet där hade en betydligt djupare innebörd än den som en svensk kulturarvsarbetare var van vid. Tanken var att kulturarv och bevarandeinsatser i verklig mening skulle bidra till att stärka identiteten, sammanhållningen och tron på framtiden. Kulturarvsarbetet framstod som en bland flera livsnödvändiga åtgärder i ett samhälle och en tid där vardagen präglas av våld och växande hopplöshet.

Är nöden och utsattheten också en del av kulturarven – och var går gränserna för vårt uppdrag? Vi ser och vi tom analyserar och förklarar – men skall vi också engagera oss i samhällets orättvisor på annat sätt än tidigare? Kan vi fortsätta vårt kulturarvsarbete utan att politisera och ta ställning vare sig det gäller det vardagliga på hemmaplan eller i de internationella konflikthärdarna? Är det inte just genom att ta ställning och engagera oss som vi tydligare visar kulturarvens betydelse och att vi behövs?

Kortare inlägg

Vid varje seminarium presenterades några kortare inlägg där konkreta projekt av mer regional och lokal karaktär lyftes fram, bl a Sabina Dethorey, Eva Schmekel, Jan Åsberg och Anders Wästfelt.

Sabina Dethorey har arbetat som projektansvarig för Möllevångsgruppen, en ideell boendeförening i Malmö innerstad. Med utgångspunkt från sina personliga erfarenheter och ett mångårigt engagemang i den ideella föreningen Möllevångsgruppen beskrev hon med konkreta exempel likheter och olikheter mellan kulturarvssektorn och den ideella sektorn. Sabina Dethorey framhöll att det är viktigt att alla som arbetar professionellt med platser är uppmärksamma på att varje plats är någons individuella upplevelse av t ex hemkänsla. Det är viktigt att både professionella och, i det här fallet, boende arbetar för att finna gemensamma utgångspunkter när det gäller kulturmiljö och lokalt utvecklingsarbete. Informella kontakter, lyhördhet och gemensamma begreppsdefinitioner är några faktorer som kan underlätta samverkan professionella och ideella krafter sinsemellan.

Eva Schmekel är lantbrukare och politiker, men också aktiv i hembygdsföreningen som står bakom två kulturarvsprojekt i Sörmland. Rosenforsparken i Skogstorp har fått nytt liv och nytt användningsområde och det sovande fornminnet Botvidstjappan har blivit en ny sevärdhet. Allt har kommit på plats genom ett gott samarbete mellan kommuner, hembygdsföreningen och markägare. Det ideella och lokala engagemanget var en förutsättning för att de båda projekten överhuvudtaget skulle startas upp, men betydelsen av andra institutioner var centrala för det fortsatta arbetet. Kommuner, museer och länsstyrelse kan med sin kunskap ofta stötta det lokala engagemanget och se hur projekt kan drivas vidare. Där kan olika parter komplettera varandra. I de två presenterade projekten var engagemang och samarbete har en nyckelfråga.

Jan Åsberg är arkivchef på avdelningen för arkiv och kultur vid Svenska Cellulosa Aktiebolaget (SCA). På seminariet i Sundsvall presenterade han hur ett svenskt, multinationellt företag ser på sitt kulturarv. Hur förvaltar man det arv som inte alltid är självvalt? Är det bara positivt, eller är det kanske en belastning? På SCA ser man tydligt att det är både och. En resurs när det gäller att demonstrera företagets livskraft, anpassningsförmåga och ansvarstagande. Belastningen ser man i det kulturarv som har sitt huvudsakliga värde som allmänna turistmål (byggnadsminnet Galtströms bruk i Sundsvall och Ljungå kapell i Bräcke som båda ägs av SCA), där man anser att företaget och offentliga myndigheter i större utsträckning än hittills borde kunna dela på ansvaret för förvaltning och finansiering, exempelvis i stiftelseform eller liknande.

Anders Wästfelt är dykaren, entreprenören och projektledaren som nu driver Wästergården kulturturism i byn Liden, vid Indalsälven i Västernorrland. Gården utgör idag navet i en verksamhet som involverar både turister och boende i bygden, genom föreläsningar, utflykter, visningar och kurser. Den interna, dyra och krångliga beslutsordningen inom länsstyrelse, landsting och kommun måste förändras, menar Anders Wästfelt. Men han anser också att alla borde skrota Jantelagen och utveckla samarbetet både sinsemellan och med andra. Om kommuner, förvaltningar, lokala föreningar och industrier samlar sig till ett gemensamt utvecklingsprojekt i syfte att samordna Indalens resurser, skapa en identitet, kvalitetssäkra tillgångarna och med långsiktig målmedvetenhet säkra utvecklingen i orterna utmed Indalen, kommer dalgångens kulturarv att stärkas.

Miniseminiarierna

Syftet med miniseminiarierna var att ge utrymme för länen att dela med sig, sprida de erfarenheter som vissa län har gjort till fler samt att diskutera och problematisera kring dessa erfarenheter. För miniseminiarierna ansvarade olika län som redan i förväg fått till uppgift att presentera och fundera kring tre på förhand givna

Den vinner striden om
minnet som vinner
striden om rummet.
Vilken roll har kultur-
arvssektorn att spela
här?

teman. Centrala frågeställningar var bl a: Hur kan vi använda erfarenheterna i diskussionen om vilken roll sektorn skall ha eller kan ha i samhället och på vilket sätt kan vår nya kunskap leda oss vidare?

Från omvärldsanalys till handling

För temat "Från omvärldsanalys till handling" svarade bl a Värmlands, Västmanlands och Västerbottens län. Dessa län har genom olika typer av enkäter valt att undersöka vad omvärlden har för synpunkter på dels de som arbetar med kulturarv, dels på kulturarv generellt. Kommer resultaten att leda till förändrade arbetsformer eller bekräftade det något som redan var känt? På vilket sätt skulle erfarenheterna kunna användas i det fortsatta arbetet?

I *Värmland* valde man att genomföra tre fokusgrupper i syfte att få svar på vilken uppfattning och inställning boende i Värmland har till kulturarvsfrågor.

Spontant ansåg sig fokusgrupperna ha en smal uppfattning av vad kulturarv och kulturmiljö är och trodde sig inte kunna något om ämnet, men med hjälp av varandra kom de ändock fram till att de hade en hel del kunskap. De flesta associerade till gamla byggnader och fysiska platser när de hörde ordet kulturarv, men tänkte även på historia, berättelser och traditioner. Man menade också att det moderna kulturarvet ses som intressant medan relativt få lyfte upp äldre lämningar, såsom arkeologiska.

Boendemiljön är central och samtliga respondenter ansåg att det är viktigt att miljön är estetiskt tilltalande. Man tyckte också att det mångkulturella i samhället är viktigt att framhålla för att komplettera och nyansera den traditionella bilden av Värmland.

Samtliga personer i fokusgrupperna anser att det är viktigt att lyfta fram det lokala och kommunicera kulturarv och kulturmiljöer via vardagliga händelser för att göra det mer tillgängligt för alla. För att höja medvetenheten om kulturarv anser man också att det är angeläget att använda sig av rätt pedagogik för att förmedla kunskaperna. Att kommunicera genom barnen tyckte de var en självklar väg att gå för att långsiktigt göra människor medvetna om området. Däremot tycker man att det är svårt att påverka sin omgivning

eftersom man inte vet till vem man ska vända sig. I undersökningen gjorde man också en jämförelse med den nationella opinionsundersökning som Riksantikvarieämbetet tidigare har genomfört och likheterna var påtagliga. I den nationella studien svarade åtta procent att de är intresserade av att vara med och påverka utvecklingen av sin närmiljö i mycket stor utsträckning. Deltagarna i fokusgrupperna upplevde att det var krävande att vara med och påverka planerade förändringar i närmiljön, men gör det i högre utsträckning om det är något som direkt påverkar dem. Det framkom i fokusgrupperna att man ska beröras för att vilja påverka sin närmiljö. För mer information om Värmlandsfokusgruppsarbete mejla pernilla.schedin@vermlandsmuseum.se.

Västmanlands läns museum och Länsstyrelsen i Västmanland presenterade sin undersökning som gjorts bland elever i årskurs nio, kallat *Ungdomar k-märker*. Genom projektet har man dels velat få in ungdomarnas generella syn på kulturarv och kulturmiljöer, dels väcka frågor och öka medvetenheten omkring specifika kulturmiljöer. Projektet har varit ett samarbete mellan såväl kulturmiljövårdare som pedagoger och där den interna diskussionen har varit av central betydelse för projektets utveckling. Förarbetet har varit nödvändigt för att skala bort mycket av det fackspråk som kulturmiljövårdarna ofta omger sig med.

En enkät med frågor angående bevarande och ansvar delades ut till eleverna i de klasser man vid senare tillfälle besökte. Uppgiften var helt enkelt att fylla i blanketten utan särskilda förkunskaper. Några dagar senare besökte en kulturmiljövårdare och en pedagog från länsmuseet klassen och diskuterade innehållet, förtydligade begreppen och uppmuntrade till dialog om det som enkäten tog upp. Ambitionen var att agera prestigelöst och acceptera ungdomarnas åsikter på lika villkor som de egna. Hela tiden framhölls att det inte fanns något rätt eller fel. Efter cirka 40 minuter i klassrummet gick man sedan ut till en närliggande "kulturmiljö" och fortsatte diskussionen på plats. Eleverna fick sedan fylla i samma enkät ytterligare en gång och dessutom

motiverna sin egen k- märkning. Svaren visade sig efter besöket vara mycket mer uttömmande och bestämda. Tydligt var att många, precis som i Värmland, framhöll de lokala och de känslomässigt närstående platserna som värda att k-märka, t ex knuttekiosken på torget där man fick första kyssen eller bron mellan Bulten och sporthallen...

Utöver projektrapporten har museet och länsstyrelsen också tänkt göra en skrift med flera av k-märkningarna. Eventuellt skulle man även genom svaren i enkäten hitta områden där länsstyrelsen skulle kunna göra en insats i att förmedla kontakter med hembygdsföreningar på platsen. Ett antal elever har kryssat i att de skulle kunna tänka sig att delta i just hembygdsföreningar. Man har också sett att de frågeställningar och resultat som framkommit i dialogen med ungdomarna också föranleder en intern diskussion om yrkesrollen och dess funktion. Hur ställer vi oss till de förslag på k-märkningarna som ungdomarna föreslår? Är vi villiga att ta dem på allvar? Hur och vad kommunicerar vi egentligen när vi arbetar med målgrupper som vi normalt inte har för vana att samtala med? Skulle vi behöva förändra vårt språkbruk? För mer information om arbetet i Västmanland mejla helen.sjokvist@tvastmanlandsmuseum.se.

I Västerbotten har arbetet med omvärldsanalys riktats mot politiker och företagare i länet, samt till länsmedborgarna genom enkätundersökningar och intervjuer.

Enkätarbetet som var riktat mot länets kommunpolitiker hade som syfte att ta reda på vad de hade för uppfattning om kulturmiljöer och hur kulturarvssektorn arbetar med dessa miljöer. Man försökte också ta reda på vad näringslivet tyckte om detsamma. Svardsdeltagandet var förhållandevis lågt, vilket skulle kunna ses som en signal till den regionala kulturmiljövården att kulturmiljöfrågorna har låg prioritet bland länets kommunpolitiker och företagare. Trots detta gav enkätsvaren många positiva aspekter att ta till sig. Hit hör bl a det goda betyg som både länsstyrelse och museer får, en uttalad vilja till utökat samarbete samt ett engagemang i kulturmiljöfrågor. Särskilt värt att notera är kommun-

representanternas samarbetsvilja gentemot hembygdsföreningarna. Några politiker intervjuades också personligen och de menade att kulturmiljöfrågorna är viktiga för kommunen. Kulturmiljöer och kulturarv ger kommunmedborgarna – inte minst barnen – en grund att stå på, en identitet. Men på grund av bristande resurser är det svårt att i önskvärd omfattning arbeta med kulturmiljöfrågor på kommunal nivå. Av det skälet är det bl a viktigt att ha ett väl fungerande samarbete med den regionala kulturmiljövården. En möjlig väg är att ordna seminarier och kurser, där både politiker och tjänstemän deltar, i syfte att dels höja kompetensen i kommunerna, dels upprätta ett slags nätverk med kommunala "kulturombud". Personalen på länsstyrelsen och museerna anses som kompetenta och lätta att samarbeta med. Det tycks som om att man åtnjuter stort förtroende bland dem man redan samarbetar med. Men hur är det med dem man inte samarbetar med? Hur kan kontakterna förbättras med de kommuner som man inte har etablerat regelbundna kontakter med? Och ska vi nöja oss med att konstatera att näringslivet och kulturmiljövården inte har så många gemensamma nämnare?

Sammanfattningsvis tycks svårigheterna tycks ligga i att omvandla resultaten från enkätundersökningarna till konkreta åtgärder. Generellt visar professionellt genomförda enkätundersökningar att de kan fungera som riktgivare för det fortsatta arbetet. Intressanta skillnader mellan vad de professionella och allmänheten tycker i olika frågeställningar kan många gånger utgöra en bra utgångspunkt för en vidgad dialog både med allmänheten och inom de egna leden. Ofta är intresset för våra frågor stort och vi kan fungera som vägvisare in i ett mer medvetet individuellt "tänk". Störst genomslag tycks detta få i det personliga mötet. Både i den nationella opinionsundersökningen, i Värmland och Västmanland framgick det att människor är intresserade av sin närmiljö, men finner det svårt att engagera sig eftersom man inte vet vart man ska vända sig.

Hur skapar vi en ideologisk diskussion?

Många län har uttryckt svårigheter med att få igång en ideologisk diskussion kring vårt uppdrag, vår verksamhet och våra värderingar. Några län har emellertid satsat på just detta genom seminarier och möten. Hur kan man starta diskussionen och få så många som möjligt engagerade i ett ideologiskt tankearbete? Hur involveras nya grupper (t ex allmänhet, ideella organisationer m fl) i en ideologisk diskussion?

Många verksamheter inom kulturarvssektorn kan nog enas om att våra verksamheter i grunden är komplexa och att olika institutioner har varierande förutsättningar att uppfylla respektive mål och uppdrag. Det kan anses som självklart, men det gör det också svårt att hitta ett entydigt svar på hur man ska gå tillväga för skapa ett klimat för ideologisk diskussion. Ett exempel är diskussionen om antikvariats roll. Vissa förespråkar att antikvarien måste våga stå upp för sina kunskaper, medan andra pekar på nödvändigheten att lyssna av omvärldens synpunkter och inställning för att få gehör för frågorna. Men meningsskiljaktigheterna kanske baseras på uppfattningen att man måste välja det ena eller det andra. I själva verket kan flera uppgifter rymmas i våra olika roller.

Själva ordet kulturarvsideologi, vad står det egentligen för? Handlar det kanske snarare om att stödja olika typer av diskussioner, istället för att tala om *en* ideologi. I Uppsala, där länsstyrelsen och länsmuseum har haft gemensamma diskussionsseminarier för att diskutera just ideologiska frågor och värderingar, upplevde man att diskussionen kom igång lättare när man ställde en rad frågor såsom t ex: Vad är kulturarvet för mina barn? Vad är kulturarvet för nya svenskar? Finns det en trend att yngre generationer har sämre förankring i kulturarvet i sin närmiljö än äldre generationer? Vad är i så fall de yngre generationernas kulturarv? Vad är kulturarv för yngre människor i storstäder? Är vi förberedda på att hantera sådana nya frågeställningar?

I Sörmland har länsmuseum arbetat mycket med att få till stånd en ideologisk diskussion inom länets kulturarvsinstitutioner. På museet och länsstyrelsen har samtliga anställda bjudits in att definiera skälen till varför var och en arbetade där man gjorde. Man förde sedan diskussioner i grupp kring hur t ex historia används i samhället idag och vilka olika uppdrag museerna och länsstyrelsen har att arbeta med.

Men hur får man egentligen igång den ideologiska diskussionen? Följande råd gavs vid miniseminarier:

- Håll återkommande seminarier om uppdraget kopplat till den konkreta, egna verkligheten på arbetsplatsen.
- Involvera politikerna medvetet, såväl lokalt som på riksnivå genom att bygga vida nätverk som når utanför både den vedertagna kultursfären och de ofta redan involverade kulturpolitikerna.
- Bilda allianser med olika parter och våga nå utanför den ordinarie verksamheten när en ideologisk diskussion ska föras för att ge utrymme för andras perspektiv än de egna.
- Arbeta för att hitta en nivå i diskussionen som känns gemensam för personalen, t ex en utvärderingsprocess som form för diskussionen.
- Tydliggör syftet med ett fördjupat samtal med hjälp av konkreta motiveringar. Om syftet är att stärka medborgarbegreppet och öka medborgarnas ansvar i samhället så måste t ex gränserna diskuteras för var det gemensamma ansvarstagandet går.

I flera av miniseminarier uttrycks svårigheter att, på hemmaplan, komma igång med en mer ideologisk diskussion. Ändå är detta vad många anser saknas i det dagliga arbetet; ett kontinuerligt reflekterande samtal om mer djuplodande frågeställningar gällande uppdrag, roller, verksamhet mm. Tidsbristen anges ofta som ett skäl, och självfallet är det inte en helt oviktig faktor. Av den anledningen kan det vara lämpligt att skapa utrymme och ge ett tydligt mandat för att diskutera frågorna på

arbetstid. Ett stöd kan också vara att, som i Uppsalas fall, bjuda in personer som ger ett mer eller mindre provocerande bidrag för att på så sätt få igång diskussionen.

Kommunernas roll i kulturarvsarbetet – önskemål och vilja?

Flera län har fokuserat sitt *Agenda kulturarvsarbete* kring diskussionen om hur kommunerna kan göras mer delaktiga i arbetet med kulturmiljö och kulturarv. Under denna seminarierubrik presenterade därför ett antal län hur man har gått tillväga i arbetet med att nå kommunerna. Vilket gensvar har man fått? Vilka önskemål har kommunerna? Vad krävs för att utveckla samarbetet? Vilka konsekvenser får ett större kommunalt ansvar för vår sektor?

I samtliga diskussioner lyfts kommunerna fram som allt mer viktiga aktörer både i det vidare kulturarvsarbetet som i kulturmiljöarbetet. Kommunal delaktighet efterlyses, men med det följer också en rad frågeställningar som berör frågan om en i kommunerna utökad antikvarisk kompetens. Flera från den kommunala sidan menade att det är bättre om kommunerna köper kompetensen från länsmuseumen vilka bör kunna förmedla olika specialister beroende på ärendets art. Gränserna måste prövas för vilken typ av myndighetsutövning kommunerna kan komma att få och vilka styrmedel som i takt med det bör utvecklas. Ingen kommun är den andra lik vilket centrala myndigheter måste lära sig varför en förbättrad kommunikationen mellan länsmuseum/länsstyrelse och kommun bör prioriteras.

I *Stockholms län* har man genomfört en enkätundersökning i länets kommuner i syfte att ta reda på hur det kulturvårdande arbetet i kommunerna uppfattades. Cirka 72 procent av de tillfrågade kommunerna svarade på enkäten. Den visade bl a att kommunerna efterfrågar kompetens, underlag, information och lagstiftning.

Det som ofta anges som avgörande för hur frågor som rör kulturmiljö och kulturarv behandlas i kommunen är den bristande kompetensen i den egna organisationen. Många uttrycker vikten av att ha en egen kommunantikvarie eller att den antikvariska kompetensen är placerad så nära politiker och planerare som

möjligt, dels för att kunna komma in i arbetet på ett tidigt stadium, dels för att aktivt föra en dialog med politikerna.

Flera kommuner uttryckte önskemål om att få ta del av mer lättillgängligt och sammanfattande faktaunderlag baserade på de inventeringar och undersökningar som redan finns för kommunen. För att bli verkligt användbara måste faktaunderlagen kunna översätta de allmänna kulturhistoriska värdena till konkreta karaktärsdrag och göra dessa begripliga för berörda parter i t ex planeringsprocesser.

Flera kommuner efterlyser mer information från kulturarvsorganisationerna. Man ser gärna mer av riktad information till skolor och allmänhet för att bättre kunna förankra kulturvårdens mål, men också för att involvera allmänheten i direkt mening. På tjänstemannanivå vill man även gärna ha informationsmaterial som är direkt riktad till de politiker som fattar de yttersta besluten vad gäller kulturmiljö och kulturarv.

Många uttrycker en kritik som gäller plan- och bygglagens svaghet vid exempelvis överprövning, bygglovsplikt utanför detaljplanlagt område, otydligt skydd av riksintresseområde etc och ställer krav på en hårdare och tydligare lagstiftning. Man ser att lagstiftningen blir extra viktig i situationer när resurserna tryter och antikvarisk kompetens saknas. När den kulturvårdande argumentationen inte biter framstår lagstiftningen som den sista utvägen.

I diskussionerna som berörde kommunernas roller så återkom flera grupper till just ovanstående punkter och behovet av att mer målinriktat diskutera frågor som rör ansvarsfördelning, utbildning av politiker, lagstiftning och stödfunktioner. Inte minst efterlyses en ökad förståelsen för det regelverk som styr kommunerna.

En mer kommunikativ dialog, att lyssna in samt verka för ett strategiskt tänkande både på politiker- och tjänstemannanivå ser samtliga grupper som centralt i det framtida utvecklingsarbetet. På de nationella seminarierna deltog representanter från kommunal verksamhet, men tydligt är att denna diskussion i ännu högre grad måste föras tillsammans med de parter som det berör – kommunerna. Stockholms undersökning kan utgöra en

betydelsefull utgångspunkt för ett fortsatt samtal präglad av ömsesidig respekt för de skiftande förutsättningar som de olika aktörerna har inom den kulturvårdande fältet.

Gruppdiskussioner

Gruppdiskussionerna var vid varje seminarietillfälle fördelade på fyra pass varav det sista hade karaktären av ett "uppsamlingsheat". Varje grupp hade en på förhand utsedd ordförande som lotsade gruppen genom de olika frågeställningarna. Alla grupper diskuterade samma frågor.

Vilka olika aktörer kan komma att verka inom det framtida kulturvårdande fältet?

Förenklat skulle man kunna säga att alla som är intresserade av att ta del av arbetet som rör kulturarv och kulturmiljö utgör en potentiell aktör inom området. Om man tittar på huvudtendenser i de inkomna svaren så kan man emellertid lista politiker, kommuner, hembygdsföreningar, byalag, skolan (barn- och ungdomsföreningar), media (t ex Antikrundan, Sommatorpet), fastighetsägare, allmänheten, kulturvårdande debattörer och berättare, kulturturism, näringslivet, befintliga institutioner, natur- och miljöskyddsföreningar och invandrargrupper. Alla dessa kategorier återkommer i flertalet diskussioner och kan ses som grupper som på ett eller annat sätt skulle kunna få ett större, eget eller avgörande professionellt ansvar i framtiden.

Påtagligt är att de allra flesta av de listade aktörer utgör grupper som redan idag syns i varierande grad inom kulturarvsfältet. I förlängningen blir det därför intressant att diskutera i vilken grad och på vilket sätt grupperna skulle kunna integreras *mer* i kulturarvsarbetet om det är vår reella önskan? Vårt att notera är att endast en av sammanlagt arton grupper nämner att kyrkan är en aktör att räkna med i det framtida arbetet. EU omnämns lika sällan och internationella organ i övrigt tas överhuvudtaget inte upp som framtida aktörer. Vilka är det som saknas?

Vilka roller kan dessa aktörer ha i det framtida kulturarvsarbetet?

De allra flesta grupperna har svarat att rollerna *inom* sektorn måste klaras ut innan man kan definiera vilka eventuella roller *andra* aktörer kan komma att få i ett framtida kulturarvsarbetet. Ett experiment skulle annars vara att vända på tankemönstret – att se hur *andra* aktörer kan komma att verka i framtiden för att *sedan* definiera rollerna *inom* sektorn. Vad betyder egentligen portalparagrafen i Kulturminneslagen för hur vi kan komma att organisera oss i framtiden? Om nu ansvaret ska delas av alla?

De flesta seminariedeltagarna vill få till stånd en mer öppen attityd inom kulturarvssektorn för att diskutera just roll- och ansvarsfördelning. Man vill generellt förhålla sig flexibelt till samarbete med allmänheten i form av t ex ideella föreningar.

Decentralisering av beslut i kulturarvsfrågor föreslås och kommunerna förväntas kunna ta ett större ansvar så länge professionaliteten tryggas. På vilket sätt kan vi i så fall stötta kommunerna i att utveckla arbetet? De förslag som lyfts fram är att länsstyrelser och läns museer i framtiden arbetar mer rådgivande, informerande, reflekterade samt expertorienterad roll medan kommunerna i högre grad bildar nätverk och skapar kontakter.

Kurser, informations- och erfarenhetsutbyte är betydelsefullt enligt de allra flesta. Att utbilda lärare som kan föra vidare sin kunskap och exempelvis bjuda in fastighetsförvaltare och byggbolag till samtal om restaureringspraktiska frågor skulle öka intresset och förståelsen. Ett par grupper har diskuterat att man bör uppmantra entreprenörer att i högre grad bruka kulturmiljöer och samverka med näringsliv bör ses som en självklar del av vårt arbete.

Av gruppsvaren att döma så tycks det vara svårt att diskutera andra roller i det framtida kulturarvsarbetet så länge vi inte har tydliggjort våra egna. Frågan är dock om vi är beredda att inom vissa områden faktiskt ta ett par steg tillbaka till förmån för en annan institution, kommun eller organisation? Kanske är det så att vi borde våga uttrycka mer radikala åsikter som i grunden ifrågasätter den nuvarande uppdelningen på lokal, regional och

Om kulturarv är ett sätt att se
– vilka perspektiv kan då få
utrymme? Och om kulturarv
är ett sätt att minnas – vilka
historier ska då berättas?
Vågar vi stå för ett budskap
som inte är "gott" - och vem
avgör i så fall det?

nationell nivå för att underlätta andra aktörers utrymme? Är det så att diskussionen om roll och ansvar ständigt återkommer för att den är oupphörligt aktuell eller för att frågan aldrig har blivit löst?

Vilken roll kan de professionellt verksamma ha i framtiden, och vilka roller kan komma att bli mindre viktiga?

Öppenhet och vidsynthet är ledord även i svaren på denna fråga. Kulturarvssektorn måste våga släppa sitt revirtänkande och samverka med aktörer utanför sektorn är en paroll som ständigt lyfts fram. Många grupper uttrycker att de professionella inom kulturarvsområdet i framtiden bör ta en mer aktiv plats i samhällsdebatten, ha en rådgivande, (ut)bildande och stödjande roll, slå vakt om de svaga med beaktande av genus/etnicitet/klass/generation samt fungera som samordnare och nätverksbyggare.

Vid samtliga seminarier lyftes den förändrade yrkesrollen i termer av en förskjutning från "polis till vägvisare", som en grupp uttryckte det. Om detta är många eniga, men diskussionen om vilka konsekvenser det får för vårt arbete är det färre som formulerar. Flera grupper tar upp frågan om expertrollen och dess förmodade förändrade karaktär, att tex fungera som just vägvisare till olika kunskapskällor. I linje med detta efterlyser också flera grupper en mer professionaliserad utbildningsväg där antikvarier ges en möjlighet att utvecklas till i att bli rådgivare och utbildare inom sina respektive fält, som ett komplement till den mer expertorienterade rollen. Som grupp bör de professionella agera bollplank, vara en kanalisering sektor och en kunskapsbank. Ingen grupp har tagit upp myndighetsrollen, vilket är anmärkningsvärt. Är den så självklar att den inte behöver diskuteras, behövs den inte längre eller ska den flyttas till den kommunala nivån?

Hur kan samverkan ske?

Det övergripande svaret på ovanstående fråga tycks vara nätverksbyggande. Vikten av ett samverkansarbete mellan institutioner som länsstyrelser, museer, universitet och högskolor m fl framhålls hela tiden. I denna samverkan efterfrågas en ömsesidig respekt för respektive aktörs kunskapsområde.

Det ses som viktigt att undvika dubbelarbete, tex att länsstyrelse och länsmuseum utför liknande rutinundersökningar inom arkeologi och kulturmiljövård. Många hänvisar till tillfällen då både läns-museet och länsstyrelsen handlägger samma ärende parallellt utan att veta om att den andre gör det.

Generellt redovisar grupperna tämligen traditionella svar på hur samverkan och nätverksbyggande kan ske. Kanske kan det bero på att man ofta inte ser det egna nätverksbyggandet som just sådant utan mer som en del av de vardagliga arbetsuppgifterna, eller att det faktiskt tar tid. Som inspiration till andra former av nätverksbyggande kan det därför vara värdefullt att se hur andra sektorer har arbetat med samverkan.

Hur kan arbetet med den ideologiska diskussionen bedrivas runt om i landet?

I ett första steg måste vi visa på de *olika* ideologiska frågeställningar som är intressanta för kulturarvsfältet att lyfta upp till diskussion, vilket Peter Aronsson poängterar i sin text (se sid 68). Därefter kan vi förmedla dessa till en bredare allmänhet och riktade grupper såsom media, politiker m fl. Genom att ställa de intressanta frågorna och utgå från konkreta exempel har vi möjlighet att fånga in de ideologiska diskussioner som väcker engagemang och vilja och som kan ge ett mer teoretiskt kulturarvsbegrepp en praktisk förankring. I detta avseende menar några grupper att det är viktigt att inte rygga för att ta upp även det som upplevs som svårt. Om kulturarv är ett sätt att se – vilka perspektiv kan då få utrymme? Och om kulturarv är ett sätt att minnas – vilka historier ska då berättas? Vågar vi stå för ett budskap som inte är "gott" – och vem avgör i så fall det?

Det är också enligt flertalet svar viktigt att man tar kritiken mot sektorn från övriga samhället på allvar och det finns en lyhördhet inför andra pågående diskussioner i samhället. Flera vill ta reda på vad kulturarv betyder för allmänheten och varför det är en samhällsuppgift. Många ser också betydelsen av att skapa bra kanaler och förutsättningar för ideella organisationer att medverka i det professionella arbetet och få stöd där det behövs. Det går inte att skapa engagemang, men dörrarna skall vara öppna.

Hur gör vi så många som möjligt delaktiga?

Som nämnts tidigare anser de allra flesta att det är viktigt att delta i aktuell samhällsdebatt, att vara konkret uppsökande i sin verksamhet och att vara pådrivare. Att delta i samhällsplanering på ett tidigt stadium och släppa in fler volontärer är också ett vanligt svar.

Man måste stärka marknadsföringstänkandet för att få uppmärksamhet och finna nya kanaler till det latent intresse som finns på gräsrotsnivå, t ex via TV. Men för att kunna stärka ett marknadsföringstänkande måste man definiera målgrupperna – att ha "alla" som målgrupp är otydligt och svårbearbetat. Genom att avgränsa våra olika respektive målgrupper är det lättare att välja ett budskap som ska kommuniceras samt med vilken kanal. Varje målgrupp eller intressent bör sedan markeras med en prioriteringsgrad som anger målsättningen för samarbetet.

En grupp anger att professionella inom kulturarvsområdet måste ta ett ökat ansvar genom att våga möta och utsätta sig för mer besvärande situationer, t ex när det gäller att förklara varför en by inte är av riksintresse ur kulturmiljösynpunkt. En annan grupp föreslår det bör finnas ambassadörer för kulturarvsarbetet, personer som kan fungera som lobbyister till företag, hyresgästföreningar, idrottsföreningar. Endast två grupper nämner de "nya" svenskarna som aktörer att involvera i en diskussion om kulturarv, trots att denna heterogena grupp kan bidra med många nya tankegångar och andra perspektiv. Vad beror det på?

Hur kan programförklaringen användas och vad kan den innehålla för att bli riktigt bra?

Vid samtliga seminarier togs frågan upp om meningen med att endast ha en gemensam programförklaring. Efter gruppdiskussionerna i grupperna ansåg många att det finns ett behov av att programförklaringen skall fungera på flera plan, dels som ett internt verktyg för verksamheten inom kulturarvssektorn, dels som ett slagkraftigt dokument som vänder sig till politiker och andra beslutsfattare och slutligen även ett material som väcker intresse hos allmänheten. Det senare skulle också kunna utgöras av en större kampanj, såsom t ex ett kulturarvsår.

En intern programförklaring avsedd för kulturarvssektorn bör vara möjlig att förändra i takt med att diskussionerna förändras. Genom *Agenda kulturarv* har en process startat som kommer leva efter det att projektet formellt är avslutat vilket bör synliggöras i programförklaringen. Programförklaringen bör stimulera till att fortsätta ställa frågor och behålla den reflekterande processen. Ett av *Agenda kulturarvs* mål är just att finna former för fortlöpande utveckling av värderingsmetoder och arbetssätt. Vidare bör roll- och ansvarsfrågan behandlas. Programförklaringen ska också presentera en operativ målbeskrivning med en konkret handlingsplan som tydliggör hur målen ska uppnås.

En programförklaring riktad mot politiker föreslås ha formen som en handbok, som en hjälp för redan initierade "kulturarvspolitiker" att använda sig av i diskussionen med t ex andra politiker utanför kulturområdet. Dokumentet ska presentera en tydlig bild av vilka de olika aktörerna är inom kulturarvsfältet, en begreppsbeskrivning samt ett antal värderingar som det råder samstämmighet kring. Den ska vara lättillgänglig, slagkraftig och ge motiv för frågorna och dess betydelse.

En mer publik programförklaring bör inbjuda till egen personlig reflektion om kulturarv och historia och där berättelser används som utgångspunkt. En grupp föreslog att, liksom Svenska kyrkan, distribuera "En liten bok om tro" till hela Sveriges befolkning men självfallet då om kulturarv.

Gemensamt för samtliga tre ovan skisserade målgruppsanpassade programförklaringar, är att dokumentet/dokumenterna bör ha en positiv ton och ett enkelt språk. Begreppen kulturarv och kulturmiljö bör definieras så att det tydligt framgår vad vi menar när vi använder oss av orden.

Från seminariernas slutdiskussionerna

Slutdiskussionerna vid de nationella seminarierna rymde i många delar även det som diskuterades i grupperna och som redovisats ovan. Några frågeställningar som lyftes särskilt vid just slutdiskussionerna var också:

Helhetsperspektiv. Trots ett uppenbart närmande de olika kultur- arvsinstitutionerna emellan så uttrycker flera att vi fortfarande saknar en helhetssyn i arbetet med kulturarvsfrågor, att vi gemensamt ansvarar för att flera perspektiv får komma till uttryck, tex i samarbete med naturvården. Här finns stor erfarenhet att hämta från exempelvis Agenda 21 arbetet.

Universitet och högskolor. Påtagligt frånvarande i diskussionerna är också samverkan med universiteten och högskolorna och det uttrycks ett behov av att bredda kontaktytorna. Även om många efterlyser en utökad samverkan med dessa parter tycks formerna för att mötas vara begränsade. Det privata näringslivet är ytterligare en grupp som man i högre grad vill bjuda in till diskussion och hitta samverkansformer med.

Ställningstagande och profilering. Att våga ta ställning, att sätta ner fötterna, att profilera oss är kommentarer som uttrycks vid varje seminarium och som också var uppe till diskussion på *Agenda kulturarvs* upptaktsseminarium i april 2001. Medvetenheten om att detta tycks vara given, men det är svårare att konkret komma fram till hur det kan se ut i praktiken. I hög grad handlar det om att börja formulera verktygen för hur vi når målet och vilket budskap som skall framföras i olika sammanhang. De flesta verksamma inom kulturarvsområdet ser ju kunskapen om historien som en självklar potential och möjlighet, nu är det dags att formulera argumenten för andra.

Gränsöverskridande möten. Den i samhället rådande demokratiseringsprocessen gör att vi kommer att behöva släppa på sektorsynen och bjuda in till samtal på ett mer ödmjukt sätt än tidigare. "Vi-och-dem-perspektivet" upplevs som förlegat. Flera ser istället hur våra olika kompetenser kan komplettera och berika varandra vilket bör genomsyra våra olika arbetsprocesser på ett tydligare sätt. Behovet av att träffas över våra olika kompetensområden

tycks vara oerhört stort och där är det enkelt att föregå med gott exempel genom att själv bjuda in andra till diskussion.

Mandat för frågorna. Det är också viktigt att det pågående och nydanande tankesätt som det ges uttryck för på seminarierna fångas upp och tas på allvar av tex ledningsgrupper. Det bör synliggöras i verksamhetsplaneringen på ett tydligare sätt, menar flera deltagare. Hur stöds ett kritiskt tänkande och reflektion i det dagliga arbetet, ges det tillräckligt med tid och utrymme?

Projektgruppens funderingar

Tiden och samhället förändras ju som bekant ständigt. Det påverkar kulturarvsvärderingar och historiebruk och därmed kulturarvsinstitutionernas arbete. Det faktum att kulturarvens roll i samhället förändras i takt med tiden kräver kontinuerlig omprövning av mål och verksamhet. Det ställer krav på att kulturarvsinstitutionerna inte bara verkar för kommande generationer utan också visar på sin relevans i nuet och för de som lever idag.

Att skapa förutsättningar för att göra nuläges- och omvärlds- analys till en del av verksamheten hjälper oss att snabbare upptäcka aktuella frågor och intresserade samarbetspartners. Genom nätverk och samarbete skapar vi utrymme för att få inspiration och nya perspektiv som berikar det egna arbetet. Inom ramen för *Agenda kulturarv* har vi möjlighet att pröva idéer som kan komma att förändra kulturarvsområdet och kulturmiljö- vårdens arbete. Självskapad förändring innebär både positiv utveckling och att ha kontroll över vår verksamhets framtid. Om vi själva skapar en stegvis förändring kommer den att stimulera verksamheten och göra den mer dynamisk.

I en situation fylld av ovisshet är ett sätt att nå visshet att ställa frågor. Vid *Agenda kulturarvs* nationella seminarier ställdes fler frågor än vad som besvarades, vilket är typiskt för ett arbete som fortfarande söker sin väg framåt och där inga givna svar ännu finns. Ur det samlade materialet från de nationella seminarierna framgår också den reella utmaning det är att driva och engagera sig i ett långsiktigt, visionärt tänkande och förändringsarbete. Och betydelsen av att ledning och chefer prioriterar och stöttar arbetet.

Ett omätligt behov av att träffas över organisationsgränserna för att diskutera inriktning, roller och uppdrag tycks finnas. Men trots den glädje som uttryck över att träffas och få tillfälle och få nya perspektiv är det svårt att våga tänka i riktigt nya banor och ta ut rejäla svängar som tangerar ett tillstånd och en verksamhet som inte ännu existerar. Även om diskussionerna rör sig i trakterna av det arbete vi bedriver idag och de grupper vi redan samverkar med är dock basverksamhet anmärkningsvärt frånvarande i diskussionerna. Var är arkeologin, samlingarna, fornvården och myndighetsutövning? Kanske vittnar detta bara om lusten och behovet av att förändra och pröva nytt utan att ta de svåra prioriteringsbesluten. Är vi fast i det som Sverker Sörlin kallar ett additivt kulturarvsarbete? En verksamhet som breddas hela tiden, men som aldrig hakar av någonting. Vi får inte glömma att sätta våra visioner för framtiden i relation till vad vi redan gör och vilka konsekvenser en kursändring får för det vi fyller vår verksamhet med idag.

De deltagare som inte kom från de projektbärande organisationerna – läns museer, länsstyrelser eller RAÄ – uppskattade möjligheten att få vara med i diskussionen och den lyhörddhet som visades inför andras perspektiv. Detta är en fantastisk chans, men det ställer också krav på oss att fånga upp och ta ansvar för den öppenhet och flexibilitet som nu kommuniceras. Det skapar högt ställda förväntningar på vad *Agenda kulturarv* kommer att resultera i både hos personalen och hos våra avnämare.

Eller som Sabina Dethorey uttryckte: "För att få någonting gjort måste man göra det". Maria Jansén, projektledare för *Agenda kulturarv*, avslutade seminarierna med att påminna om att förändringen börjar med de små steg som vi själva kan ta i vår dagliga verksamhet. Genom reflektion kring alla de vardaliga avvägningar och beslut, bemötanden och prioriteringar, som vi gör tillsammans med kollegor och personer från andra områden. De stora stegen som vi tar tillsammans tar längre tid om målet är att förändra styrmedel eller ansvarsfördelning.

Och kanske behöver också de stora förändringarna tillåtas att ta tid. Gång på gång tas roll- och ansvarsfördelningsfrågan upp

till diskussion och vikten av att treklövern läns museer, länsstyrelser och RAÄ en gång för alla gör upp. Kommunerna rör sig i kulisserna, men det är fortfarande "vi" som först ska göra upp rollerna. Parallellt lyfts det ökande medborgarinflytandet, de ideella krafterna och det egna ansvaret upp som de viktigaste framtidsfrågorna. Är det då rätt väg att börja inifrån för att lösa roll- och ansvarsfördelningen?

Det är dags att ta nästa steg i *Agenda kulturarvsarbetet* och diskutera vilken betydelse kulturarvet har i samhället på de arenor vi inte agerar och vilka våra huvudsakliga arbetsuppgifter som offentliga kulturarvsinstitutioner bör vara. Vilka områden som skall prioriteras och vilka förändringar som bör göras.

Rapporten har sammanställts av Sophie Nyman, projekt-samordnare för Agenda kulturarv med utgångspunkt från de anteckningar som lämnats in från miniseminarier, grupp-diskussioner samt projektgruppens egna anteckningar från seminarierna. För de avslutande funderingarna står Maria Jansén, projektledare och Sophie Nyman gemensamt.

I Agenda kulturarvs samordningsgrupp ingår representanter för:
Länsmuseernas samarbetsråd, Länsstyrelserna, Riksantikvarieämbetet.
Till gruppen är även Svenska Kommunförbundet och Statens kulturråd knutna.

Tryck: PP-print, Stockholm 2003

Form: Massa Confusa

Copyright: Agenda kulturarv och Riksantikvarieämbetet

ISSN 1651-4122